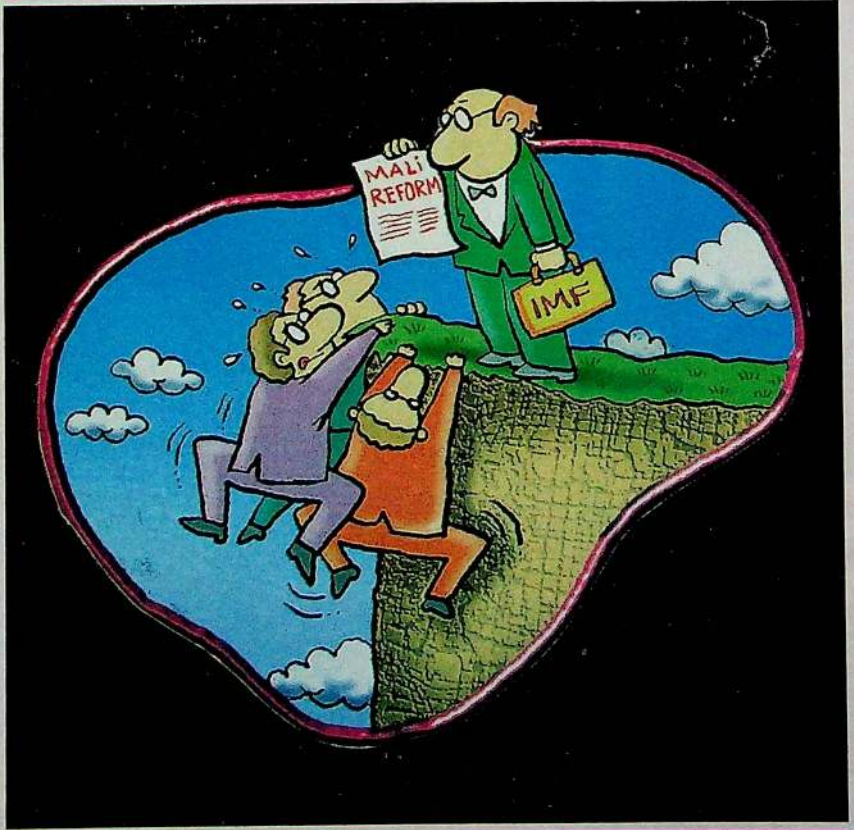

BANKA VE

EKONOMİK 6

YORUMLAR

AYLIK DERGİ
YIL : 36
HAZİRAN 1999
•
750.000 LİRA

- TÜRKİYE'NİN 1990 SONRASI İSTİKRAR ARAYIŞLARI VE I.M.F. İLE OLAN İLİŞKİLERİ
- SANAYİLEŞME TEMELİNE DAYANMAYAN ŞEHİRLEŞME VE KAYITDIŞI İSTİHDAM

Yeni Clio

Dünyanın öbür ucuna gitmek için
Clio'dan başka hiçbir şeye ihtiyacınız yok.

Yeni Tasarım

Deha kompakt gövde. Deha geniş iç hacim. Işığ dolu iç mekân. Sade ama akılcı, zarif göstergeler tablosu. Pürüzsüz çizgiler. Mükemmel yol tutuş.

www.renaultclio.com.tr

Renault Clio ile ilgili ayrıntılı bilgi için RENAULT-MAZD'ın (0212) 293 24 28 numaralı telefonunu arayın, veya 1-132 numaralı hatlara basın.

Yeni Motor

Geliştirilmiş 1.4 ve 1.6 lt. çok noktalı enjeksiyonlu motorlar. Keyifli sürüş, ekonomik tüketim. Geleceğin hızını yavaşatan "proaktif" vites kutusu.

Yeni Clio

Emniyette ve konforunda daha yüksek standartlar. Çift hava yastığı. Elektronik güç dağıtımli yeni nesil ABS fren sistemi. Yükseklik ayarlı hidrolik direksiyon. Klima. Direksiyondan kumandalı radyo-mp3. Uzaktan kumandalı merkezi kilitleme. Elektrikli camlar ve dikiz aynaları.

Renault Clio. Büyüklere ne kaldı?

RENAULT

BANKA VE EKONOMİK YORUMLAR

HAZİRAN 1999 • YIL: 36 • SAYI: 6 • 750.000 LİRA (KDV DAHİL)

Ekonomik ve Sosyal Yayınlar A.Ş. Adına

İmtiyaz Sahibi
BÜLEND ÇORAPÇI

Yazı İşleri Müdürü
DR. ÖZTİN AKGÜÇ

Danışma Kurulu Başkanı
ŞİNASI ÇELİKKOL

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Asaf Savaş Akat • Dr. Öztin Akgüç • Prof. Dr. Erdoğan Alkin • Prof. Dr. Güven Alpay • Dr. Orhan Altan • Tevfik Altınok • Prof. Dr. Mustafa A. Aysan • Prof. Dr. Ömer Faruk Batirel • Dr. Metin Berk • Prof. Dr. Ünal Bozkurt • Prof. Dr. Kenan Bulutoğlu • Prof. Dr. Nasuhi Bursal • Yavuz Canevi • Ege Cansen • Haluk Ceyhan • Mehmet Gün Çalika • Özer U. Çiller • Bülend Çorapçı • Ahmet Demirel • Zeki Doşluoğlu • Necdet Durakbaşı • A. Aydın Dündar • Gazi Erçel • Kaya Erdem • Tarhan Erdem • Oktay Ersoy • Prof. Dr. Cumhuri Ferman • Prof. Dr. Atilla Gönenli • Prof. Dr. Emre Gönensay • Doç. Dr. Seyfettin Gürsel • Prof. Dr. Zeyyat Hatiboğlu • Erhan İşıl • Prof. Dr. Haluk A. Kabaalloğlu • Prof. Dr. Müh. Kemal Kafalı • Adnan Başer Kafaçoğlu • Y. Doç. Dr. Ahmet S. Kalın • A. Nazif Keyman • Prof. Dr. Yıldırım Kılıç • Prof. Dr. Tamer Koçel • Kemal Kurdaş • Prof. Dr. Kemal Kurtuluş • Prof. Dr. Erol Manisalı • Prof. Dr. Orhan Morgül • Prof. Dr. Erdoğan Moroğlu • Ziya Nebioğlu • Ergin Neng • Alp Orçun • Rahmi Önen • Prof. Dr. İsmail Öztaşlan • M. Celâlettin Özgen • Ertan Özgür • Tunçay Özilhan • Selâhattin Özmen • Ertuğrul İhsan Özal • Prof. Dr. Ergun Özsunay • Prof. Dr. Merih Paya • Prof. Dr. Reha Porroy • Prof. Dr. Dündar Sağlam • Halit Soydan • Prof. Dr. Mehmet Şükrü Tekbaş • Osman N. Torun • Fikret M. Tuncer • Nezir Tunçsiper • Prof. Dr. Gül G. Turan • Doç. Dr. Şeref Türen • Prof. Dr. T. Güngör Uras • İbrahim Ülkem • Dr. Cüneyt Ülsever • A. Doğan Yalın • Mehmed Tarık Yaşa • Doç. Dr. Göksele Yücel • Prof. Dr. Ahmet Yüksel

Yazı Kurulu

Dr. Öztin Akgüç • Doç. Dr. Seyfettin Gürsel • Prof. Dr. Merih Paya • Prof. Dr. Dündar Sağlam • Prof. Dr. T. Güngör Uras

Genel Yayın Yönetmeni
MUSTAFA BARIŞ

BU SAYIDA

Yrd. Doç. Dr. Seyhun Doğan
Türkiye'nin 1990 Sonrası İstikrar
Arayışları ve İ.M.F. İle Olan İlişkileri 3

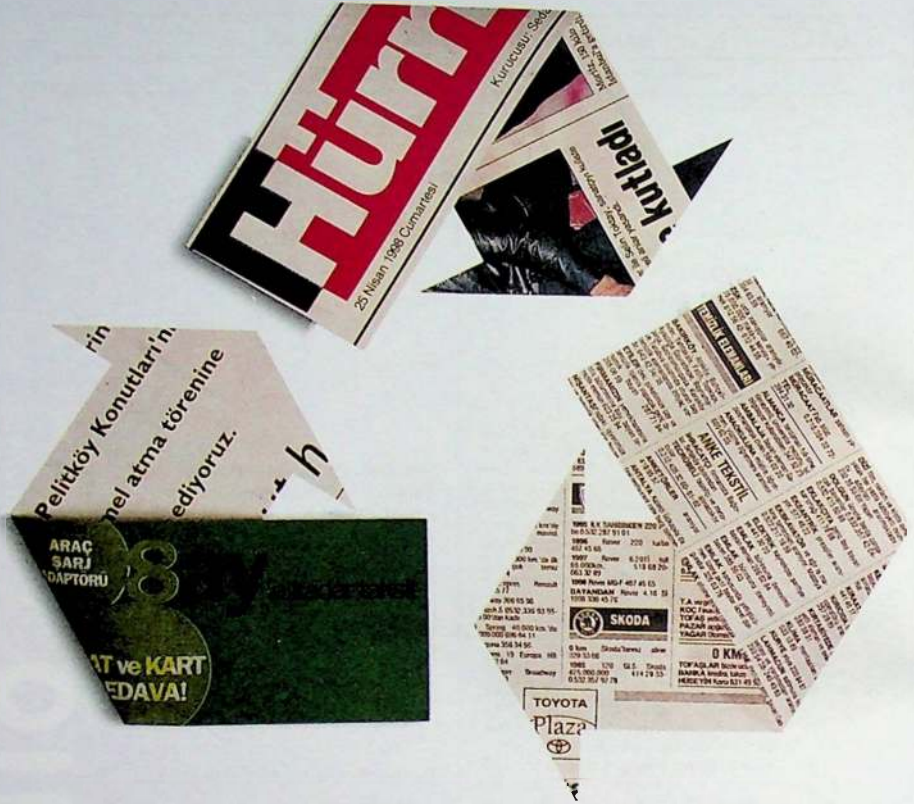
Mustafa Barış
Sermaye Piyasası 35

Ekonomik Göstergeler (İç) 46

Dr. Adem Kalça
Sanayileşme Temeline Dayanmayan
Şehirleşme ve Kayıtdışı İstihdam 47

Ekonomik Göstergeler (Dış) 64

İdare Yeri: Binbirdirek Mah. Suterazisi Sok. No. 6/2: 34400 Sultanahmet - İstanbul • Tel: (0212) 518 17 32 • Faks: (0212) 518 66 43 Yazışma: P.K. 769; 80005 Karaköy - İstanbul • Açıklama: Dergi'deki yazılar kaynak göstermek koşuluyla alınabilir • Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler, yazarlarına aittir. • 1999 Yıllık Abone (KDV dahil): 9.000.000 TL. Öğrencilere: 6.300.000 TL. • Banka Hesap Numaraları (İstanbul): Akbank Nişanca Şubesi 10469-5, İş Bankası Çağaloğlu Şubesi 256319. Yapı ve Kredi Bankası Çemberlitaş Şubesi 2269-9, Ziraat Bankası Beyoğlu Şubesi 768, T. Ticaret Bankası Nuruosmaniye Şubesi 21345 • Baskı: Kurtiş Matbaacılık. Telefon: 518 11 28 • Dergi: Celal Aydın (0212) 677 65 62 • 520 74 45 • Cilt: Dostlar Ciltleri. Tel: 526 59 24 • Baskı Tarihi: 10 Haziran 1999 • Genel Dağıtım: Yaysat •

Yüzde yüz geri dönüş-üm!

'98 yılı Şubat ayında Arthur Andersen tarafından 20 ajans nezdinde yapılan araştırmaya göre, reklamcıların medya planı yaparken ilk tercihleri Hürriyet. Çünkü "**Hürriyet verilen ilanı en çok satışı sonuçlandırın gazete**". Yani, geri dönüşü en yüksek gazete. Hürriyet'te sözler uçmuyor, tam elli yıldır etkili reklam mesajları olarak hedef kitleye ulaşıyor!

50 **Hürriyet**

Görüşler

Yrd. Doç. Dr. SEYHUN DOĞAN

İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

Türkiye'nin 1990 Sonrası İstikrar Arayışları ve İ.M.F. İle Olan İlişkileri

Giriş

Türkiye ekonomisi açısından 1989–1993 dönemi, iç ve dış dengesizliğin giderek arttığı bir ortamı temsil etmiştir. Ekonominin yapısını "İhracata Dayalı Büyüme Modeli" doğrultusunda tamamen değiştirmeyi hedefleyen 24 Ocak 1980 Programı, öngörülen yapısal değişmeyi sağlayamamıştır. Bu durum Türkiye'yi, 1990'lı yıllarda kamu maliyesi dengesizliği, yüksek kronik enflasyon ve gittikçe artan dış açık sorunuyla karşı karşıya bırakmıştır.

Alınan ekonomik istikrar önlemlerinin ilki 5 Nisan 1994'te uygulamaya konulmuştur. Stand-by şek-

linde bir düzenlemeyi içeren program, başta enflasyon olmak üzere yapısal sorunları çözememiştir. Bu sorunlara 1997 yılında tüm gelişmekte olan ülkeleri olumsuz etkileyen küresel krizin eklenmesiyle birlikte, 1998'de yeni istikrar önlemleri gündeme gelmiştir. Stand-by düzenlemesi yerine, İ.M.F.'nin üç ayda bir ekonomiyi gözlemlediği Yakın İzleme Programı (Staff Monitored Program)'yla Türkiye, siyasal seçimler öncesinde ekonominin biriken sorunlardan ve küresel krizden minimum düzeyde etkilenmesini hedeflemiştir.

İ.M.F.'den sağlanan destek aynı zamanda uluslararası kredi notunun yükselmesi ve dış kredi mus-

luklarının açılması anlamına gelmektedir. Seçimlerin ardından da İ.M.F. kaynaklarından desteklenmiş yeni bir programın uygulamaya konulması beklenmektedir.

1) 1989–1993 Dönemi: 5 Nisan 1994 ekonomik Önlemler Uygulama Planı Öncesi

Türkiye'nin 1980'le birlikte on yıllık süreçte iktisadi strüktüründe meydana gelen değişme düzeyi göz önünde bulundurulduğunda, 24 Ocak 1980 Programı'nın Türkiye ekonomisinin yapısında hedeflenen köklü değişimi gerçekleştiremediği sonucuna ulaşılmaktadır. Halbuki "Ocak 1980 Programı, Uluslararası Para Fonu (İ.M.F.), Dünya Bankası (W.B.) ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (O.E.C.D.)'nün birlikte desteklediği, türünün en geniş yardım programı⁽¹⁾" olarak nitelendirilmiştir.

1980'li yılların sonuna gelindiğinde ise uygulamaya konulan "döviz kuru artışını düşük tutmak yoluyla enflasyonu düşürme politikası" 1989 yılı Ağustos'unda sermaye hareketlerinin serbestleşmesiyle (32 Nolu Kararname) hız kazanmıştır. 1989 ve 1990'da Türk Lirası (TL.)'nin reel olarak değerlendirilmesiyle, bankaların ve firmaların dış borçlanma eğilimi artmıştır⁽²⁾. TL.'nin yabancı paralar karşısında reel olarak değer kazanmasıyla birlikte sürekli artan kamu açıkları, 1989 yılından itibaren reel işgücü maliyetinde ve

rimliliğin üzerindeki artışlar, 1989–1993 döneminde yüksek kronik enflasyonla beraber dış açığın giderek arttığı bir ortam yaratmıştır⁽³⁾.

Hükümet, ekonomideki tüm bu olumsuz gelişmelerin çözümü için kısa vadeli sermaye ithaline yönelmiştir. TL.'nin konvertibil olmasını ve mali piyasaların serbestleştirilmesini gerekli kılan bu çözümlerle, "İhracata Yönelik Büyüme'den sermaye ithali aracılığıyla "İthalata Yönelik Büyüme"ye geçiş, bu dönemde söz konusu olmuştur⁽⁴⁾.

Buna göre, yabancı şirketlerin menkul kıymetlerini Türkiye'de pazarlayabilmesine, Türkiye'de yerleşik olan kişilerin yabancı menkul kıymetlerini kote ettirmek suretiyle kaynak bulmasına imkan tanıyarak⁽⁵⁾, sermaye hareketleri açısından Türkiye'yi en serbest ülkeler arasına sokan 32 Nolu Kararname uygulamaya girerken, ithalat fonları süratle aşağılara çekilmiştir. Bu Kararnamenin ardından Şubat 1990'da İ.M.F., TL.'nin konvertibilitesini resmen onaylamıştır⁽⁶⁾.

Bu arada Merkez Bankası, 1990 yılı Ocak ayında formel bir para programı hazırlamıştır. Bu girişimdeki ana yaklaşımı, Merkez Bankası'nın kendi bilanço büyüklüğünü kontrol altında tutarak ekonomideki likiditeyi de kontrol edebilme oluşturmuştur. Merkez Bankası bilanço aktifinin en büyük iki kalemi olan "kamu kesimi kredileri" ve "de-

valüasyon" hesaplarının hacim olarak genişlemesi, 1990'a kadar Merkez Bankası'nın para arzını zorlaştıran unşurları olmuştur. Kamu kesimi kredilerinin kontrolü için Merkez Bankası, Hazine ile protokol yapmıştır. Buna göre Hazine'nin kısa vadeli avanslarına tavan getirilmiş ve bu tavanı aşan kredilerin piyasa faiz haddine göre işlem görmesi hedeflenmiştir. Devalüasyon hesabının daraltılması da Merkez Bankası'nın dış yükümlülüklerinin azaltılmasını ya da TL.'nin devamlı devalüe edilmemesini gerekli kılmıştır. Hazine protokolü ve TL.'nin değerlendirilmesi rezerv para ve para arzı artış hızının büyümesini dizginlemiştir. Ancak bu döviz kuru politikası, ihracat ve döviz kazandırıcı işlemler için olumsuz bir etki yapmıştır⁽⁷⁾.

1991 yılında Koalisyon Hükümeti kurulduğunda Cari İşlemler Dengesi (C.İ.D.)'nde 250 milyon

ABD Doları bir fazlalık (Tablo 3) olmasına rağmen, Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (K.K.B.G.) gittikçe artmaktaydı. Bu artışın mali sektör üzerindeki baskısı da faiz oranlarındaki yükselişe sonuçlanmıştır.

5 Nisan 1994 Kararlarının alınmasına yol açan krizin temel nedenini, kamu maliyesi dengesizliğinin genel bir iç dengesizliğe yol açmasında aramak yerinde olacaktır. Özellikle, kriz yılı olan 1993 yılında K.K.B.G. % 12 olurken, Konsolide Bütçe Açığı 134 trilyon TL. ile G.S.M.H.'nin % 6,7'sine yükselmiştir (Tablo 1,2).

Bununla birlikte, 1989'dan 1993'e kadar özel kesim tasarruflarında istikrarlı bir artış söz konusu olmuştur. Kamu tasarrufları ise devamlı düşerek, 1992 ve 1993'te negatif oranlara inmiştir. 1993 yılında özel kesim tasarrufları G.S.M.H.'nin % 24,1'ine ulaşmış; ancak toplam

Tablo 1
Türkiye'de 1990'larda Kamu Kesimi Borçlanma Gereği'nin G.S.M.H.'ye Oranı

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998 ⁽¹⁾	1999 ⁽²⁾
Konsolide Bütçe	3,0	5,3	4,3	6,7	3,9	4,0	8,3	7,6	7,1	7,0
İşletmeci K.İ.T.	4,0	3,3	3,8	2,8	1,2	-0,6	-0,4	0,6	1,3	0,8
Diğer Kamu	0,4	1,6	2,5	2,5	2,8	1,8	0,9	-0,6	0,4	0,5
Toplam Kamu	7,4	10,2	10,6	12,0	7,9	5,2	8,8	7,6	8,7	8,3

(1) Tahmin (2) Program

Kaynak: DPT, 1999 Yılı Programı.

iç kaynaklardan yapılacak yatırım % 19,4 düzeyinde olmuştur. Bunun sebebi, devletin özel kesim tasarruflarından % 4,7'sini cari tüketim harcamaları için kullanması olmuştur. Bu durumda G.S.M.H.'nin % 4,2'si kadar dış tasarruf almak zorunda kalmış ve kamu tasarruf-yatırım farkı % -14,1'e sığmıştır. Diğer taraftan 1989-1991 döneminde kamu tüketim harcamalarının tümü kamu gelirlerinden karşılanabilirken, 1992 ve 1993'te kamu tasarruflarının negatif değerlerde olması sonucu özel tasarruflar kullanılmıştır. 1993'te kamu tüketiminin % 25'i özel kesimden borç alınarak gerçekleştirilmiştir⁽⁶⁾.

Türkiye'de kamu maliyesindeki bu hızlı çöküntü, diğer makro dengelemlerin bozulmasına da yol açmıştır. Ekonomide artan iç dengesizlikler özellikle 1993 yılının ikinci yarısından itibaren hızlı bir şekilde dış dengesizliğe yansımıştır (Tablo 3).

Ekonomik faaliyetin gittikçe artan ölçüde dış krediyle finansmanı sonucunda TL.'nin yabancı paralar karşısında reel olarak değer kazanması, gittikçe ithalatı daha cazip hale getirmiştir; artan yurtiçi talep önemli oranda ithalatla karşılanmıştır. İhracatın artış hızında ve görünmeyen işlemler gelirleri dengesinde büyük bir değişme olmazken, yüksek düzeyli ithalat artışı sonucunda

Tablo 2
Türkiye'de 1990'larda Konsolide Bütçe Dengesi ve G.S.M.H.'ye Oranı

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998 ⁽¹⁾	1999 ⁽²⁾
(Trilyon TL)										
Konsolide Bütçe										
Gelirleri	55	97	174	351	745	1.394	2.702	5.750	11.736	18.130
- Vergi Gelirleri	45	79	142	264	588	1.084	2.244	4.745	9.350	14.535
Konsolide Bütçe										
Giderleri	67	130	222	485	897	1.711	3.940	7.991	15.500	23.650
- Personel	28	55	104	186	295	503	974	2.073	3.870	6.070
- Diğer Cari	7	11	20	35	73	142	309	706	1.340	2.360
- Yatırım	7	11	19	37	50	92	238	590	960	1.410
- Transfer	25	53	78	227	478	975	2.419	4.621	9.330	13.810
- Faiz Ödemeleri	14	24	40	116	298	576	1.497	2.278	6.190	8.890
Konsolide Bütçe Açığı	-12	-34	-47	-134	-152	-317	-1.238	-2.241	-3.764	-5.520
- Faiz Dışı Denge (+ Fazla)	2	-9	-7	-17	146	259	259	37	2.426	3.370
Konsolide Bütçe										
Açığı / G.S.M.H.	-3,0	-5,3	-4,3	-6,7	-3,9	-4,0	-8,3	-7,6	-7,1	-7,0
Faiz Dışı Denge / G.S.M.H.	0,5	-1,5	-0,6	-0,9	3,8	3,3	1,7	0,1	4,6	4,3

(1) Tahmin (2) Program

Kaynak: DPT; 1999 Yılı Programı.

dış ticaret açığı ve cari işlemler açığı artmıştır. Bu gelişmeler, iktisadi istikrarın ulusal ve uluslararası sahada yaşanan dalgalanmalar karşısındaki hassasiyetini de çoğaltmıştır⁽⁹⁾.

Bununla birlikte, 1990'lı yıllarda % 9,4 gibi uzun dönem ortalamasının oldukça üzerinde bir oranda gerçekleşen iktisadi büyüme, Körfez Krizi ve sonrasında erken genel seçim ortamının yol açtığı belirsizliklerle durma noktasına (% 0,3) gelmiştir (Tablo 4). Fakat yeterli dü-

zeydeki döviz rezervleri sayesinde Merkez Bankası'nın piyasalara zamanında müdahalesi, oluşan istikrarsızlık sürecinin krize dönüşmesini engellemiştir. 1991 seçimleriyle iktidara gelen Koalisyon Hükümeti kısa vadeli çözümlere yönelmiş ve toplumun beklentilerini karşılamaya dönük olarak kamu harcamalarını artırarak büyümeyi sağlama politikasına tekrar dönmüştür. (Büyüme hızı 1992'de % 6,4; 1993'te % 8,1). Büyümenin finansmanında bu kez dış tasarrufların yanı sıra Mer-

Tablo 3
Türkiye'nin 1990'larda Dış Ticaret
Göstergelerindeki Gelişmeler

	(Milyon ABD Doları)									
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998 ⁽¹⁾	1999 ⁽²⁾
İhracat (FOB)	12.959	13.593	14.715	15.345	18.106	21.636	23.225	26.245	27.500	30.000
İthalat (CIF) (Altın Hariç)	22.302	21.047	22.871	29.428	23.270	35.709	43.627	48.585	49.500	53.000
Dış Ticaret Açığının (Bavul Tic. Hariç)	-9.343	-7.454	-8.156	-14.083	-5.164	-14.073	-20.402	-22.340	-22.000	-23.000
Dış Ticaret Açığı (Bavul Tic. Dahil)							-11.560	-16.491	-17.000	-17.500
Turizm Gelirleri	3.225	2.654	3.639	3.959	4.321	4.957	5.650	7.002	7.600	8.500
Cari İşlemler Dengesi (Bavul Tic. Hariç)	-2.625	250	-974	-6.433	2.631	-2.339	-5.380	-4.668	-5.210	-5.470
Cari İşlemler Dengesi (Bavul Tic. Dahil)							-2.437	-2.679	-3.510	-3.600

(1) Tahmin (2) Program

Kaynak: DPT, 1999 Yılı Programı.

kez Bankası kaynakları da yoğun olarak kullanılmaya başlanmıştır⁽¹⁰⁾.

Ekonomik göstergelerde olumsuz gelişmelerin söz konusu olduğu bu süreç içinde, 1992 yılından başlayarak aşırı değerlenmiş TL politikasından tedrici olarak vazgeçilmiştir. Yurtdışından borçlanılan ve "sıcak para" olarak da bilinen kısa vadeli fonların ülkemize akışını sürdürülebilmek amacıyla faiz oranları arttırılmıştır⁽¹¹⁾. Yükselen faiz oranlarının iktisadi faaliyet üzerindeki olumsuz etkisinin sınırlı tutulması ve kamu kesimi borçlanma gereğinin karşılanması için Hazine, dış piyasalardan borçlanmıştır. Sonuçta TL. tekrar reel olarak değerlendirilmiştir⁽¹²⁾.

1993 yılının sonuna gelindiğinde hükümet, faiz oranlarını indirmek için kamu menkul kıymet ihalelerini iptale ve Hazine'nin finansman ihtiyaçları için Merkez Bankası kaynaklarını kullanmaya yönelmiştir. Bu durum, kamu menkul kıymetleri talebinin azalmasına ve 1994 yılı başında fiilen bu piyasanın ortadan kalkmasına yol açmıştır⁽¹³⁾.

1993 yılının ikinci yarısında borçlanma faizlerini aşağıya çekmeye yönelik bu uygulamalar 1994 yılı Ocak ayında yaşanan döviz krizinin en önemli sebebinin oluşturmuştur. 1993 yılının son çeyreğinden itibaren ekonomide varolan likidite fazlası, sağlanan vergi avantajlarının etkisiyle ilk önce sermaye piyasasına yönelmiştir⁽¹⁴⁾. Ancak piyasaya çıkan fazla likidite, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İ.M.K.B.) tarafından massedilememiştir⁽¹⁵⁾ ve sanayi sektöründe kapasite kullanım oranlarının üst limitlerine yaklaştığı, bankacılık sektörünün kısa dönemli döviz yükümlülüklerinin döviz varlıklarını büyük oranda geçtiği, dış ticaret ve cari işlemler açığının süratle arttığı bir ekonomik ortamda söz konusu bu likidite fazlası, enflasyonist baskıları ve TL'nin değer kaybına yönelik beklentileri arttırmıştır. Bununla birlikte, uluslararası piyasalarda ülke riskinin artması sonucunda dış krediye ulaşmada karşılaşılan güçlükler, döviz kurları üzerindeki baskıyı daha da yoğunlaştırmıştır⁽¹⁶⁾.

Tablo 4
Türkiye'nin 1990'larda G.S.M.H. ve Sektörel Büyüme Oranları

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998 ⁽¹⁾	1999 ⁽²⁾	(%)
Büyüme (% Değişme)											
Tarım	6,8	-0,9	4,3	-1,3	-0,7	2,0	4,4	-2,3	4,5	1,0	
Sanayi	8,6	2,7	5,9	8,2	-5,7	12,1	7,1	10,4	4,1	3,2	
Hizmetler	10,3	0,6	6,5	10,7	-6,6	6,3	7,6	8,6	4,6	3,5	
G.S.Y.İ.H.	9,3	0,9	6,0	8,0	-5,5	7,2	7,0	7,5	4,5	3,1	
G.S.M.H.	9,4	0,3	6,4	8,1	-6,1	8,0	7,1	8,3	4,5	3,0	

(1) Tahmin (2) Program

Kaynak: DPT; 1999 Yılı Programı.

Nitekim 1994 yılı Ocak ayında Moody's, arkasından da Standard and Poor's, Türkiye'yi "spekülatif ülke" konumuna indirmişlerdir.

Ocak 1994'te piyasadaki likidite fazlasının döviz piyasasına yönelmesiyle beraber, serbest piyasada döviz kurları çok hızlı artmaya başlamış (Tablo 5) ve Merkez Bankası kurlarıyla arasındaki fark % 20'ler düzeyine ulaşmıştır. Bu gelişmeler karşısında, piyasadaki belirsizlikleri ortadan kaldırmak, döviz kurlarındaki çılgın yükselişi engellemek ve aşırı likiditeyi kontrol altına almak amacıyla hükümet "27 Ocak 1994 Kararları"nı almıştır⁽¹⁷⁾. Bu kararlar;

- TL.'nin ABD Doları'na karşı % 13,6; Alman Markı'na karşı % 14,0 oranında devalüe edilmesi,
- TL.'nin cazip hale getirilmesine yönelik kararlar,
- Kamu bankaları mevduat faizlerinin % 88'e çıkarılması,
- Merkez Bankası'nın munzam karşılık oranlarını sıfırlaması, buna karşılık dispo nibilite kapsamını genişletmesi,
- Devlet tahvili, Hazine bonusu ile repoda % 5'lik stopajın kaldırılması,
- Hazine'nin 3 ay, 6 ay ve 45 gün vadeli Hazine bonusu çıkarması, olarak özetlenebilir⁽¹⁸⁾.

Alınan bu kararların ardından bankalararası (İnterbank) piyasada gece aşırı faizler % 1000'e kadar çı-

karken, para talebi artışının baskısıyla aylık banka mevduat faizleri % 140'a, kredi faizleri % 250-300'e ulaşmıştır⁽¹⁹⁾. Hazine'nin daha yüksek faiz oranlarıyla kısa dönemli borçlanmaya gitmesine karşılık, döviz piyasası bir türlü istikrara kavuşturulamamıştır.

1994 yılının ilk üç aylık döneminde, TL. ABD Doları karşısında % 175 ve Alman Markı karşısında % 178 oranında değer kaybederken, piyasadaki para çekmek için yeniden döviz satışına geçilmiş ve Ocak-Nisan ayları arasında Merkez Bankası'nın 6,2 milyar ABD Doları olan döviz rezervleri 3,2 milyar ABD Doları'na inmiştir. Bu arada yaklaşan 27 Mart 1994 seçimleri dolayısıyla da bütçe harcamaları artmaya devam etmiştir.

27 Mart 1994 seçimlerinin akabinde, istikrar önlemlerinin yanı sıra yapısal reformları da kapsayan "Ekonomik Önlemler Uygulama Planı", 5 Nisan 1994'te yürürlüğe konulmuştur.

2) 5 Nisan 1994 Ekonomik Önlemler Uygulama Planı ve I.M.F. İle İlişkiler

Özellikle I.M.F. 'nin ilgisini çekecek bütçe ve kamu kesimini dalgaltıcı önlemlerden oluşan 5 Nisan 1994 İstikrar Programı'nın hemen arkasından, bu programın I.M.F. tarafından destek görmesi için I.M.F.' ye tekrar başvurulmuştur (14 Nisan 1994). I.M.F.ve Türk heyeti arasında

birlikte oluşturulan niyet mektubu I.M.F. Başkanı'na gönderilmiştir. 8 Temmuz 1994'te I.M.F. İcra Direktörleri Kurulu, kredi dilimleri politikasına uygun⁽²⁰⁾, borçlanma programı ile parasal hedefleri içeren bir program çerçevesinde⁽²¹⁾ bir stand-by düzenlemesine onay vermiştir. Bu düzenlemede 14 aylık (Temmuz 1994 – Eylül 1995) bir zaman dilimi için 509,3 milyon SDR (Special Drawing Rights – Özel Çekme Hakları)'lık (742 milyon ABD Doları) imkanın, beş taksit halinde kullanılması öngörülmüştür. Bu çerçevede Türkiye, kotanın % 25'ine tekabül eden 160,5 milyon SDR tutarında ki stand-by düzenlemesinin onaylanmasından sonra hemen kullanılmıştır. Geri kalan 348,8 milyon SDR'lik tutarı üçer aylık dört taksitte (Tablo 6) ve performans kriterlerine uyumda göstereceği başa-

riya paralel olarak kullanması öngörülmüştür⁽²²⁾.

5 Nisan 1994 Ekonomik Öneriler Uygulama Planı'nın amacı şu şekilde belirlenmiştir⁽²³⁾:

- Enflasyonu hızla düşürmek,
- Türk Lirası'na istikrar kazandırmak,
- İhracat artışını hızlandırmak,
- Ekonomik ve sosyal kalkınmayı sosyal dengeleri de gözeterek sürdürülebilir bir temele oturtmak.

Uygulama Planı'nın kapsamı, "İstikrar Programı" ve "Yapısal Düzenlemeler" olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır.

İstikrar Programı:

Programın özünü şu hedefler oluşturmuştur⁽²⁴⁾:

Tablo 5
Türkiye'de 1990'larda Fiyatlar ve Döviz Kuru

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998 ⁽¹⁾	1999 ⁽²⁾
GSMH Deflasyonu (% Değişme)	57,6	59,2	63,5	67,4	107,3	87,2	78,0	81,2	72,5	44,4
TEFE (Yıllık Ortalama) (% Değişme)	52,3	55,3	62,1	58,4	120,7	86,0	75,9	81,8	72,4	44,4
TEFE (Yıl Sonu) (% Değişme)	48,6	59,2	61,4	60,3	149,6	65,6	84,9	91,0	58,0	35,0
Kur Sepeti (TL / 1 \$ ÷ 1,5 DM) (Yıllık Ortalama)	5.039	7.937	13.498	20.940	57.453	93.625	161.883	282.055	482.100	714.000

(1) Tahmin (2) Program

Kaynak: DPT, 1999 Yılı Programı.

- Bir yandan kamu gelirlerini arttırıcı tedbirler uygulanırken, diğeryandan kamu harcamalarının kısıtlanması yönündeki tedbirler tavizsiz uygulanacaktır.
- Devlet kendi harcamalarına çekidüzen verirken, halkın parasını halkın yararına en iyi şekilde kullanacaktır.
- Açıkları kapatmak için borç alıp, daha sonra alınan borcun faizini ödemek için tekrar borçlanmak kısır döngüsüne son verilecektir.

Bu hedefler doğrultusunda;

Bütçe harcamaları Nisan-Haziran 1994 döneminde 22 trilyon TL. kısıılırken, 16,3 trilyon TL. ilave gelir sağlanacağı belirtilmiştir.

Bütçe harcamalarındaki tasarrufun 3 trilyon TL.'sinin cari harcamaların kısılmasından, 3 trilyon TL.'

sinin yatırımların azaltılmasından (tüm kamu projelerinin % 20 oranında kısılması), 16 trilyon TL.'sinin de başta KİT transferi olmak üzere, transfer harcamalarının kısılmasından sağlanması hedeflenmiştir. Bütçe gelirlerindeki artışın 5,5 trilyon TL.'sinin petrol ürünlerine yapılan zamlardan, 4,3 trilyon TL.'sinin Akaryakıt Fiyat İstikrar Fonu kesintisi artışından, 3 trilyon TL.'sinin TEKEL zamlarından, 3,5 trilyon TL.'sinin diğeryazmlardan sağlanması hedeflenmiştir. Ayrıca, Merkez Bankası'ndan Hazine ve diğerykamu kuruluşlarının kredi kullanımına sınırlama getirilerek, daha özerk yapıda bir Merkez Bankası öngörülmüştür.

1994 yılında memur maaş artışlarının da mevcut bütçe ödenekleriyle sınırlandırılması, kamuda per-

Tablo 6
Türkiye'nin İ.M.F. Kaynaklarından Kullandığı ve Kullanacağı
Kredi Dilimleri (1994 - 1996)

Tarih	Tutar (Milyon SDR)	Kullanım Tarihi
Temmuz 1994	160,5	13.07.1994'te kullanıldı.
Kasım 1994	75,0	23.11.1994'te kullanıldı.
Şubat 1995	75,0	26.04.1995'te kullanıldı.
Mayıs 1995	75,0	09.06.1995'te kullanıldı.
Ağustos 1995	75,0	26.09.1995'te kullanıldı.
Kasım 1995	75,0	15.11.1995 (kullanılmadı)
Şubat 1996	75,0	15.02.1996 (kullanılmadı)

sonel alımlarının dondurulması ve ihtiyacın kuruluşlar arası nakil yoluyla karşılanması kararlaştırılmıştır. Ayrıca kamuda taşıt kullanımının sınırlandırılması, mevcut taşıtların önemli bir kısmının satılması veya trafikten çekilmesi ve bu çerçevede on ve üzeri yaştaki 5.500 adet taşıtın hizmet dışı bırakılması, 1995 yılı başından itibaren de yıllık vergi iadesi (ücretliler için) sistemine geçilmesi hedeflenmiştir.

Bütçe gelirlerini artırıcı önlemler olarak;

- Akaryakıt Tüketim Vergisi'nden bütçeye aktarılan pay % 50'den % 70'e çıkarılacaktır (bu oran daha sonra % 90 olmuştur).
- Akaryakıt Fiyat İstikrar Fonu kesintisi % 10'dan % 25'e yükseltilecektir.
- KİT fiyat ayarlamalarıyla ortaya çıkan ek hasılatın bir bölümü Hazine'ye aktarılacaktır.
- Kamu kuruluşlarına ait paraların Merkez Bankası veya Ziraat Bankası dışındaki bankalardaki vadeli hesaplarda ya da repoda tutulması önlenecektir.
- Devlete ait sosyal tesis, kamp ve lojmanların kira bedelleri rayiç bedellerine çıkartılacak ve lojman kira gelirleri bütçeye aktarılacaktır.

Bunun yanı sıra, bütçe gelirlerinin artırılması amacıyla Mayıs 1994'te 70 trilyon TL. ek vergi geliri

sağlayacak 3986 Sayılı Ek Vergi Kanunu çıkarılmıştır⁽²⁵⁾. Bu çerçevede, Ekonomik Denge, Net Aktif, Ek Motorlu Taşıtlar ve Ek Gayrimenkul vergileri konulmuştur. Ayrıca, nispi damga vergisi ve nispi harçlar % 20, maktu damga vergisi ve maktu harçlar ise % 100 oranında arttırılmıştır.

Merkez Bankası, 1994 yılının ilk üç ayında kamu kredilerindeki büyümenin piyasalara olan etkisini azaltabilmek için, ağırlıklı olarak açık piyasa işlemleri yoluyla yaptığı borçlanmalarla para arzını kontrol altına almaya çaba sarfetmiştir⁽²⁶⁾.

I.M.F. ile yapılan bu stand-by anlaşması doğrultusunda hazırlanan parasal çerçeve, Mayıs ayı içinde uygulamaya konulmuştur. Özellikle 1994'ün ilk aylarında kaybettiği rezervlerini kazanmayı hedefleyen, orta vadede fiyat istikrarını sağlamak için sıkı para politikasına yönelik olan, Merkez Bankası'nın hazırladığı bu parasal program;

- Merkez Bankası'nın net uluslararası rezervlerinin yıl sonuna kadar, Mart ayı seviyesinin 1 milyar ABD Doları üzerinde olması,
- Net iç varlıkların da sabit fiyatlarla Eylül sonunda 295 trilyon TL. Aralık sonunda 293 trilyon TL. olması, hedeflerini içermiştir⁽²⁷⁾.

Ekonomik Önlemler Uygulama Planı'yla para politikasının etkin şekilde yürütülebilmesi için şu yeni düzenlemeler getirilmiştir⁽²⁸⁾.

- Merkez Bankası'nın özerkliğini arttırmak amacıyla, Merkez Bankası'nın Hazine'ye ve diğer kamu kuruluşlarına verdiği kredilere sınırlamalar getirilmiştir. 1995 yılında Hazine, bütçe ödeneklerindeki artışın % 12'si kadar kısa vadeli avans kullanabilecektir. Bu oran 1998 yılına kadar % 3,0'e indirilecektir.
- Mevduat munzam karşılıkları ve disponibilitè sistemi değiştirilmiştir. Bankaların varlığa dayalı menkul kıymetler dahil, pasiflerindeki tüm yükümlülükleri üzerine disponibilitè uygulanmaya başlanmıştır. Önceden döviz hesapları lehine olan munzam karşılık yükümlülüğü, TL. lehine uygulanmaya başlanmıştır.
- 5 Nisan 1994'ten itibaren Yatırım Bankaları da disponibilitè uygulamasına tabi tutulmuştur. Haziran ayında özel finans kurumları için de benzer uygulama getirilmiştir.
- Bankalardaki tasarruf mevduatının tamamı güvence altına (sigorta kapsamına) alınarak, bankalarda mevduat tutma özendirilmiştir.
- Mevduatta vade yapısı daha esnek hale getirilerek, 7 gün ihbarlı mevduat uygulaması sisteme dahil edilmiştir.
- Bankalar Kanununda değişiklik yapılarak, bankaların kuruluş, faaliyet ve özkaynakları ile banka-

ların mali yönden güçlendirilmesine yönelik esaslar tekrar düzenlenmiştir.

- Karşılıksız REPO işlemlerini önlemek amacıyla, 6 Haziran 1994'te REPO teminatlarının Merkez Bankası'nda depo edilmesi uygulaması yürürlüğe konulmuştur.
- Faiz yanında herhangi bir karşılık yada ipotekle borç verebilme serbestisi getirilmiştir. Ayrıca finansman şirketlerinin ve faktoring firmalarının faaliyetlerinin düzenlenmesi ve denetlenmesi mümkün kılınmıştır.
- Bankaların uyguladıkları mevduat faiz oranları arasındaki aşırı farklılıkları gidermek ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu üzerindeki riski azaltmak amacıyla, mevduat faiz oranlarının ortalamasının % 20 altında ve üzerinde oluşmasına izin verilmiştir.

Merkez Bankası'nın 1994'ün ilk üç aylık dönemindeki döviz rezervlerini azaltarak, döviz piyasalarında istikrar sağlamaya yönelik çabalarının sonuçsuz kalması, piyasaya döviz satımı dolayısıyla aynı zamanda, döviz rezerv kayıplarının giderek büyümesi, 5 Nisan 1994'te yeni köklü önlemlerin alınmasını gündeme getirmiştir. 5 Nisan 1994 Ekonomik Önlemler Uygulama Planı'yla, TL'nin değeri yabancı paralar karşısında % 30 oranında düşürülmüştür. Bununla birlikte, döviz kurlarının belirlenmesinde Merkez Banka-

sı'nın günlük kur belirleme seansı uygulamasından vazgeçilmiş. Merkez Bankası'nın günlük kurlarının belirlenen bankaların günlük kurlarının ortalaması alınarak ilan edilmesine sistemine geçilmiştir. Döviz kurları üzerinde spekülasyonu önlemek amacıyla, bankaların alış-satış kurları arasındaki marj % 3 ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca döviz büfelerine Merkez Bankası'ndaki piyasalarda işlem yapabilmek için, aylık asgari 1 milyon ABD Doları satma zorunluluğu getirilmiş ve yine 2 milyar TL. 'lik kısmının Hazine bonusu ve devlet tahvili olarak Merkez Bankası'nda depo edilmesi şartıyla, asgari sermaye limiti 10 milyar TL. 'ye yükseltilmiştir⁽²⁹⁾.

Ayrıca, ihracata yönelik sanayileşme stratejisine işlerlik kazandıracak politikalara öncelik verilmesini hedefleyen 5 Nisan 1994 Ekonomik Önlemler Uygulama Planı kapsamında, EXIMBANK 'a aktarılan kaynaklar da artırılmıştır.

Yapısal düzenlemeler:

Yapısal düzenlemeler olarak yeni vergiler, KİT, özelleştirme, sosyal güvenlik kuruluşları reformu, tarımsal destekleme politikaları, kamu kesiminde istihdamın rasyonalizasyonu, yerel idarelerin idari ve mali düzenlemeleri yer almıştır. Bu kapsamda⁽³⁰⁾,

- Ücretliler dışında gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinden 1994 yılında beyan ettikleri matrahlar

üzerinden ek bir vergi alınması ; net aktif veya eşdeğer matrah üzerinden bir kereye mahsus vergi alınması; yine bir kerelik tek konutu olanlar dışındaki mükelleflerden ek gayri menkul vergisi, motorlu kara, deniz ve hava taşıtlarından belirli bir kasko, sigorta değerinin üzerinde olanlardan da ek taşıt vergisi alınması kararlaştırılmıştır. Ayrıca, 1994 yılında belediye gelirlerinde emlak vergisi ve çevre temizlik vergisinden kaynaklanan önemli artışların olacağı belirtilmiştir.

- Özelleştirme konusuna özel önem verilmiştir. 24.11.1994 tarihinde ekonomide verimlilik artışını ve kamu giderlerinde azalmayı sağlamak amacıyla 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, yürürlüğe konulmuştur. Söz konusu amaç doğrultusunda "Özelleştirme Yüksek Kurulu ve Özelleştirme İdaresi Başkanlığı" ile "Özelleştirme Fonu" ve " Kamu Ortaklığı Fonu" kurulmuştur. Programda, özelleştirilecek KİT'ler teker teker sayılmıştır. Buna göre, 1994 yılı sonuna kadar, ERDEMİR, TÜPRAŞ, PETROL OFİSİ, PETKİM, THY, TURBAN, HAVAŞ, D.B. DENİZ NAKLİYAT ve DİTAŞ kısmen veya tamamen; 1995 yılında ise TEK ve PTT özelleştirile-

HONDA CIVIC'TEN YOL MANZARALARI.

Antalya, Kemer

Izmir, Çeçme

Bo'u, Abant

Muçia, Bodrum

HONDA CIVIC 4 KAPI

cektir. Ayrıca, kamu bankalarının özelleştirilmesine hız verilecektir.

Bununla birlikte programın en çok tartışılan yönünü, toplam personel sayısı 13.931'i bulan kapatılacak KİT'ler oluşturmuştur.

- Sosyal güvenlik kuruluşlarının kaynak yaratmalarının sağlanması, bütçe üzerindeki yüklerin azaltılması kapsamında; özel sağlık ve özel emeklilik sigortasının teşvik edilmesi, tazminatların emeklilik keseneği matrahına dahil edilmesi yoluyla Emekli Sandığı gelirlerinin artırılması, SSK'ya tabi sigortalılar için emekliliğe hak kazandırılan prim-gün sayısının kadınlar için 7200, erkekler için 9000 güne çıkarılması, emeklilik asgari yaş sınırı getirilmesi, maaş ödenekleri için yeni bir katsayı sistemine geçilmesi gibi konulara ağırlık verilmiştir.
- Tarımsal destekleme fiyatlarının belirlenmesinde, dünya fiyatlarındaki gelişmeler yanında yurtiçi faktör fiyatlarındaki gelişmelerin dikkate alınacağı, devlet tarafından dağıtımı yapılan girdilerin fiyatlarının piyasa şartlarına göre belirleneceği, destekleme alımlarının kapsamının daraltılacağı, destekleme alımlarının finansmanının Merkez Bankası tarafından gerçekleştirilmesine izin verilmeyeceği, tarımsal destek konusunda fiyat dışı desteğe ağırlık verileceği vurgulanmıştır.

- Kamu kesiminin yeniden yapılanması sürecinde, istihdamın sayı, nitelik, verimlilik ve ücret yönünden sağlıklı bir yapıya kavuşturulması, Emekli Sandığı'na tabi olarak çalışan kadınların 15, erkeklerin 20 yılını doldurmaları ve kalan süre için prim ve katkılarını ödemeleri şartıyla emekli olmaları imkanının sağlanması, yurtdışı memur kadrolarında kısıntıya gidilmesi hedeflenmiştir.
- Merkezi ve mahalli idareler arası görev, yetki, sorumluluk ve kaynak paylaşımına ilişkin bir çerçeve yasaının çıkarılması, belediyelerin finansman sorunlarını gidermek ve mali özerkliklerini arttırmak amacıyla Belediye Gelirleri Kanunu'nda düzenlemelerin yapılması, personel harcamalarının toplam giderler içindeki payını düşürmeye yönelik yasal düzenlemelere gidilmesi konuları üzerinde durulmuştur.

3) 5 Nisan 1994 Ekonomik Önlemler Uygulama Planı'nın Uygulama Sonuçları

İlk altı aylık dönem itibarıyla uygulanan istikrar politikaları sonucunda temel ekonomik büyüklüklerdeki gelişmeler şu şekilde olmuştur (Tablo 7):

Nisan-Eylül 1994 dönemi itibarıyla bütçe açığı, 34,5 trilyon TL. olarak belirlenen hedefin çok altında gerçekleşmiştir (19 trilyon TL.). Eylül ayı itibarıyla ortalama Dolar

kuru 35.700 TL. olarak belirlenen üst limitin altında (33.895 TL.) seyretmiş ve döviz kurlarındaki hızlı tırmanış kontrol altına alınmıştır. Merkez Bankası net iç varlıkları hedeflenenin altında kalırken, Merkez Bankası döviz rezervi hedeflenenin bir hayli üzerinde gerçekleşmiştir. Tüketici ve Toptan Eşya Fiyat Endeksi ise, Nisan – Eylül döneminde hedeflenen oranların üzerinde seyretmişse de, geçen yılın aynı aylarına göre daha düşük çıkmıştır.

Bir yıllık uygulama sonuçları itibarıyla program değerlendirilirse;

- Enflasyon oranı 1994 Eylül'ünden itibaren artış trendi göstermiştir. Türkiye tarihinde ilk

kez % 150 sınırını aşmıştır. Bu artış önemli ölçüde maliyet enflasyonu şeklinde (kamu kesiminde şok zamlar ve girdi fiyatlarındaki artış) gelişmiştir. TEFE 1995 yılının Mart ayında 1994 yılının Mart ayına göre % 144,3 oranında artış göstermiştir. TÜFE' de ise aynı dönemler itibarıyla % 127,7'lik artış söz konusu olmuştur.

- G.S.M.H.'deki gerileme 1994'ün dördüncü üç ayında da sürmüştür (sabit fiyatlarla % -6,8). 1995'in birinci üç aylık dönemdeki büyüme hızı ise DİE tarafından 1994 yılının aynı dönemine oranla sabit fiyatlarla % -0,2

Tablo 7
Türkiye'de Temel Ekonomik Büyüklüklerin
(Hedefler - Gerçekleşmeler) Gelişimi (Nisan - Eylül 1994)

	Dönem	Hedef	Gerçekleşen
Bütçe Açığı (Trilyon TL)	Nisan-Eylül	34,5	19,0
Enflasyon (%)	Nisan-Eylül		
- TÜFE (*)		47,7	53,9
- TEFE (**)		53,1	61,1
Ortalama Dolar Kuru (TL)	Eylül	35.700(***)	33.895
Merkez Bankası Döviz Rezervi	Eylül	3.244	6.729
(Altın Hariç) (Milyon Dolar)			
Merkez Bankası Net İç Varlıkları	Eylül	295,0	278,1
(Trilyon TL)			

(*) Tüketici Fiyatları Endeksi

(**) Toptan Eşya Fiyatları Endeksi

(***) Üst Limit

Kaynak: DPT, 5 Nisan 1994 Kararları ve İlk Altı Aylık Uygulama Sonuçları, 1994.

olarak belirlenmiştir. Özellikle imalat sanayi üretim endeksinde gerilemeler devam etmiştir. Sektörde kapasite kullanım oranları 1994 yılının dördüncü üç ayında % 76'larda, 1995 yılının ilk iki ayında % 72'lerde seyretmiştir.

- 1994 yılı sonu itibarıyla dış ticaret açığında 1993 yılına göre % 63,3 lük bir düşüş olmuştur. İhracatın ithalatı karşılama oranı % 77,8'e çıkarken, ödemeler dengesi 2.631 milyon ABD Doları fazla vermiştir. 1995 yılının ilk çeyreğinde ise, dış ticaret dengesi 2.098.614 bin ABD Doları açık verirken, ödemeler dengesi 1995 yılının ilk iki ayında 582 milyon ABD Doları fazla vermiştir.
- Kriz döneminde 3 milyar ABD Doları azalan Merkez Bankası rezervleri 1994 Nisan ayında 3,3 milyar ABD Dolarına gerilemiştir. Ancak, Haziran ayından itibaren sürekli yükselen rezervler 1995 Mart ayı içinde 11 milyar ABD Doları seviyesini aşmıştır.
- Parasal büyüklüklerde artış sözü konusu olmuştur. 24.03.1995 tarihi itibarıyla dar anlamda para arzı (M1), 1994 yılının Ocak-Mart dönemine göre % 122,6 oranında artmış ve 246.200 milyar TL.'ye yükselmiştir. Geniş anlamda para arzı ise, 1994 yılı Ocak-Mart dönemine göre % 169,8 oranında artarak, 24.03.1995 tarihi itibarıyla

768.629 milyar TL. olarak gerçekleşmiştir.

- Yüksek faiz politikasıyla döviz kurlarındaki hızlı yükselişler geç de olsa kontrol altına alınabilmiştir. Merkez Bankası bir taraftan döviz rezervlerini arttırarak döviz arzını güçlendirirken, diğer taraftan TL. miktarını kısıtlı tutarak piyasalarda ABD Doları'na yönelik talebi kontrol altına almıştır. Böylece Merkez Bankası, kur artışlarını istediği hedeflerde tutabilmiştir⁽³¹⁾. 1995 yılı başında ise İ.M.F. ile dövizde "çapa modeli"ne geçilmesi için anlaşma yapılmıştır. 1995 yılı Mart ayında ABD Doları 41.726 TL. 'den, Alman Markı ise 30.181 TL. 'den işlem görmüştür.
- Yapısal reformların yürürlüğe konulamaması nedeniyle, kamu açıkları 1994 yılında da devam etmiştir. Bütçe açığında hedefin altında kalınmasına rağmen, KİT ve fon açıkları tahminlerin ötesinde gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, 1994 yılında konsolide bütçe açığı reel olarak önemli ölçüde küçülmüştür. 1995 yılının Ocak ayında bütçe 5,5 trilyon TL. fazla vermişse de, ilk üç ay için açık devam etmiştir. 1995 yılının Ocak-Mart döneminde, 1994 yılının aynı dönemine göre bütçe gelirleri % 129,3 oranında artarak 255.767 milyar TL.'ye, bütçe harcamaları ise % 90,2 oranında artarak 3.099.707 mil-

yar TL.'ye yükselmiş ve bütçede geçen yıla göre % 5,2 oranında bir artışla, yaklaşık 54 trilyon TL. bir açık oluşmuştur. 1995 Ocak–Mart döneminde konsolide bütçe harcamalarında en yüksek artış % 118,2 oranı ile transfer harcamalarında gerçekleşmiş, 201 trilyon TL. olan bu harcamalar içinde iç ve dış borç faizleri transferi 131 trilyon TL., KİT transferi 7 trilyon TL., sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan transferler ise 25 trilyon TL.' yi bulmuştur. Transfer harcamalarını % 66 'lık artış oranı ile cari harcamalar izlemiştir ; yatırım harcamalarında ise geçen yıla göre % 38,1'lik azalma olmuştur.

- Toplam iç borç stoku 1994 yılı sonu itibarıyla önemli artış göstermiştir. 1993 yılı sonunda 356.555 milyar TL. olan toplam iç borç stoku, 1994 yılının sonunda 799.309 milyar TL.'ye yükselmiştir. Bununla birlikte 1995 Şubat ayından itibaren hükümet, iç borçlanma politikasında vadeyi uzatarak ve faiz oranlarını düşürerek belirli bir başarı sağlamıştır. 1995'in ilk üç ayında gerçekleştirilen Hazine ihaleleriyle de iç borç geri ödemelerinin bir bölümü 1996 yılına kaydırılmıştır.
- 1993 yılı sonu itibarıyla 18,5 milyar ABD Doları kısa vadeli olmak üzere, 67,4 milyar ABD Doları olan dış borçlar, 1994 yılı sonun-

da 65.6 milyar ABD Doları'na gerilemiştir. Bunun 11,3 milyar ABD Dolarlık kısmını kısa vadeli borçlar oluşturmuştur.

- Ortalama ücret ve maaşların fiyat artışlarının gerisinde kalıp, reel olarak daralmasıyla ve reel faiz politikasıyla büyük tasarruf sahiplerinin önemli rantlar kazanmasıyla, gelir dağılımındaki bozulmanın yanı sıra 1994 yılı işsizlik oranı, % 8,1 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran 1993 yılında % 7,8 olmuştur.

4) Yakın izleme Programı (Staff Monitored Program) Öncesi Uygulanan Ekonomik Politikalar ve Ekonominin Genel Durumu

5 Nisan 1994 Ekonomik Önlemler Uygulama Planı'yla yürürlüğe konulan istikrar önlemlerine rağmen ekonomide; bütçe açığında hedeflenen iyileşmenin sağlanamaması, enflasyonun düşme trendinin ardından tekrar yukarılara çıkması, iktisadi büyümenin gerilemesi (ancak 1995'in ikinci çeyreğinde G.S.M.H. düşüşü artışa dönüşmüştür), iç borç yükünün artması, gelir dağılımının bozulması , istihdamın gerilemesi gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkmıştır. Ekonomideki bu istikrarsızlıklara 1995 genel seçimleri sonucunda siyasi istikrarsızlıklar da eklenmiştir. Bununla birlikte, kurulan Koalisyon Hükümeti ekonominin yapısal sorunlarının çözümünü

için, 6 Mayıs 1996'da "Yapısal Reform Düzenlemeleri" ni açıklamıştır. Şok önlemler yerine yapısal reformların bir takvime bağlanarak taahhüt edildiği bu düzenlemelerin başlıcaları şunlar olmuştur ⁽³²⁾:

- Özelleştirme uygulamaları hızlandırılacak,
- Özel Tüketim Vergisi Kanun Tasarısı, Mayıs ayı içinde TBMM'ye sunulacak,
- KDV oranları temel ihtiyaçlarda sabit tutulurken, lüks mallar ve üst gelir grubunun tüketiminde artışa uğrayacak,
- Köklü değişiklikleri öngören Emlak Vergisi sistemine ilişkin tasarı Mayıs ayı sonuna kadar TBMM'ye sunulacak,
- Kayıt dışı iktisadi faaliyetlerin vergi kapsamına alınmasını sağlayacak tasarı Haziran ayı sonuna kadar Bakanlar Kurulu'na sunulacak,
- 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu'ndaki değişiklik tasarısı en kısa zamanda Bakanlar Kurulu'nun imzasına sunulacak,
- 507 Sayılı Esnaf ve Sanatkarlar Kanunu'nda değişiklik yapılacaktır,
- Organize Sanayi Bölgeleri Tasarısı 1996 yılı içinde TBMM'ye sunulacak,
- Sosyal Güvenlik Reformu 1997 yılı başında yapılacak,
- Güneydoğu Anadolu Projesi'nde sulama ağırlıklı yatırımlara öncelik tanınacak,

Tablo 8

1997

		Programlanan	Revize
G.S.M.H.	(Trilyon TL)	25.360	27.812
	(Milyon Dolar)	187.852	189.197
Büyüme Hızı	(%)	4	5,5-6
Deflatör	(%)	65	75-80
TEFE	(Ortalama)	65	75-80
TEFE	(Yıl Sonu)	57,7	80-85
Dolar Kuru	(Ortalama)	135.000	147.000-150.000
İhracat	(Milyar Dolar)	29,5	25,5-26
İthalat	(Milyar Dolar)	50	45,5-46
Dış Ticaret Açığı	(Milyar Dolar)	20,5	20
Cari İşlemler Açığı	(Milyar Dolar)	5,6	4-4,5

Kaynak: DPT, 1997 - 1998 Yılı Programları.

- Elektrik enerjisi yatırım seferberliği başlatılacak.

Ancak, 5 Nisan 1994 Ekonomik Önlemler Uygulama Planı'yla önemli benzerlikleri olan bu düzenlemeler, Koalisyon Hükümeti'nin Haziran 1996'da dağılmasıyla uygulama imkanı bulamamıştır.

Bununla beraber 1996 ve 1997 yıllarında uygulanan para politikası, temelde mali piyasalarda iki yönlü istikrarı hedeflemiştir. Bunlardan ilki, piyasalarda meydana çıkacak kısa süreli ve hızlı fiyat değişikliklerinin önlenmesi; ikincisi ise, piyasalardaki belirsizliklerin azaltılmasıdır.

İlk hedef doğrultusunda Merkez Bankası, hem döviz hem de TL. piyasalarındaki fiyatların ekonominin genel dengeleri ile uyum içinde gerçekleşmesini gözetmiştir. İkinci hedef doğrultusunda Merkez Bankası, altı aylık dönemler itibarıyla enflasyon öngörülerini ve para programı uygulamalarının bu öngörüler altında şekillendirileceğini piyasalara açıklamıştır. İstikrar hedefinin Merkez Bankası bilançosu üzerindeki etkisi, döviz pozisyonunun güçlenmesi, iç varlıkların azalması ve sadece net dış varlıklardaki artış

Tablo 9
Üç Yıllık Program

	HEDEFLERİ	1998	1999	2000
G.S.M.H. Büyüme Hızı	(%)	3	4,4	4,4
Enflasyon				
Ortalama		64	35	10
Yıl Sonu		50	20	3

UYGULANMAZSA OLABİLECEKLER

		1998	1999	2000
G.S.M.H. Büyüme Hızı	(%)	6,8	0,2	-2,1
Ortalama Enflasyon	(%)	92	105	121
Bütçe Açığı / G.S.M.H.	(%)	10	12	16
Reel Faiz	(%)	17	27	37
Ortalama Dolar Kuru	(Bin TL.)	280	536	1.100
Cari Açık	(Milyar Dolar)	8,8	13	15
Memur Maaşlarındaki Reel Artış	(%)	3,7	0	-3,1

karşılığı rezerv paranın yaratılması yönünde olmuştur⁽³³⁾.

Bu arada DPT makro ekonomik büyüklüklerde 1997 program hedeflerini revize etmiştir. 55. Hükümet'in uygun gördüğü bu revizyon aşağıdaki gibi olmuştur:

55. Hükümet'in ekonomi programında; ekonomik düzenlemelerin kısa vadeli olmayacağı vurgulanmış ve enflasyonla mücadele öncelik kazanmıştır. Böylece temel iktisadi hedef, ekonominin istikrar ortamında devamlı ve sürdürülebilir bir büyüme çizgisine kavuşturulması olmuştur. Ayrıca, mali piyasalarda mali disiplini oluşturmaya çalışan hükümet, yapısal reformların (özel sektör öncülüğünde yatırımların artırılması, sosyal güvenlik kuruluşlarının sağlıklı bir yapıya kavuşturulması, enerji- ulaştırma- haberleşme ve şehirlerin altyapı çalışmalarına önem verilmesi, kamu mali disiplininin yeniden sağlanması vb.) hayata geçirilmesini programlamıştır.

Türkiye'nin 1980'li yıllarda başlattığı yapısal reformların devamı niteliğinde olan, yeni yapısal reformların mutlaka tamamlanmasını isteyen İ.M.F. ve W.B.'nin, Hong Kong'da ortaklaşa düzenlediği Genel Kurul'da (Eylül 1997) Türkiye ile ilgili yorumlar yapılmıştır. Yüksek enflasyonun varlığı, KİT açıklarının yüksekliği, bütçe açıklarının büyümesi vb. problemler Türkiye ekonomisinin önemli sorunları arasında

gösterilmekle beraber, Türkiye'nin bu problemleri aşmada mesafe alabileceği belirtilmiştir.

Türk hükümetinin İ.M.F. ile bir stand-by düzenlemesi yapma niyetinde olmamasına rağmen İ.M.F. yetkilileri, Türk hükümetinin hazırlayacağı orta vadeli bir istikrar programını destekleyecekleri yönünde mesaj vermişlerdir.

Türkiye'de 1998 bütçesi üç yıllık bir istikrar programının ilk aşaması olmuştur. 3.993 trilyon TL. 'lik açığın öngörüldüğü 1998 bütçesinde 14.743 trilyon TL. 'lik bütçe giderinin % 39'unu faiz ödemeleri oluşturmuştur. DPT'ye göre üç yıllık süreç sonunda belirlenen hedeflere ulaşacak bir program uygulanmazsa, ekonominin temel göstergelerinde şöyle bir görüntü ile (Tablo 9) karşılaşılacaktır⁽³⁴⁾:

1998 yılında enflasyonla mücadelede kararlılığın siyasi irade tarafından açıklanmasının ardından, parasal büyüklüklerin kontrolü önem kazanmıştır. 1998 yılı para politikası uygulaması finansal programlama mantığına dayandırılmıştır. Merkez Bankası para politikasının hedefi, 1998 yılı makro hedefleriyle uyumlu olarak, 1998 yılının ilk yarısında enflasyonu yıllık % 70'ler seviyesine indirmeye yönelik uygulamaya katkıda bulunmak olmuştur. Özellikle bütçe büyüklükleri ve ödemeler dengesi, Merkez Bankası'nın 1998 yılı büyüklüklerinin saptanmasını etkileyen temel değişkenler olarak belir-

ginleşmiştir. Merkez Bankası para otoritesi olarak, bilançosunun rezerv para kalemini kontrol ederek parasal durumu etkilemeye çalışacağını öngörürken, döviz kuru politikasını cari işlemler hesabının sürdürülebilirliği ve enflasyon altında belirlemeye devam edeceğini açıklamıştır. Bu kapsamda Merkez Bankası'nın temel politika araçları olan döviz-efektif piyasaları aracılığıyla yapılan işlemler, açık piyasa işlemleri ve bankalararası para piyasası işlemleri söz konusu hedefler doğrultusunda etkin bir şekilde kullanılmıştır. Özellikle büyüme ve enflasyon hedefi ile tutarlı olacak biçimde belirlenen rezerv para artış hızının 1998 yılı ilk üç ayı için % 18-20 oranında kalması programın temel noktalarından biri olmuştur. Döviz kurlarındaki aylık artış hızı da Ocak ayından itibaren öngörülen enflasyon oranıyla ilişkilendirilmiştir⁽³⁵⁾.

1997 yılının ikinci yarısında Asya krizi ile başlayan ve 1998 yılının ikinci yarısında Rusya'nın krize girmesiyle derinleşen küresel kriz, uluslararası piyasalarda güvensizliğe, ticaret hacmi ve dış finansman imkanlarında daralmaya yol açmıştır. Bu olumsuz gelişmelerden tüm gelişmekte olan ülkeler önemli düzeyde etkilenmiştir. 1998 yılının başından itibaren Türkiye'de uygulamaya konulan üç yıllık program, söz konusu krizin olumsuz etkilerinin minimuma indirilmesine (kamu finansman dengesinin iyileşmesinde, yurtiçi talep artışının yavaşlatıl-

masında vb.) katkıda bulunmuştur⁽³⁶⁾.

5) Yakın İzleme Programı (Staff Monitored Program) ve I.M.F. İle İlişkiler

1998 yılı başında bütçe borçlanma ve para programları üçer aylık dönemler itibarıyla açıklanarak uygulamaya konulmuştur. Yılın ilk yarısında 1998 Programı'nda öngörülen hedeflere ulaşılmıştır. Bu olumlu gelişmeler karşısında Haziran ayı sonunda I.M.F. ile "Yakın İzleme Anlaşması" yapılmıştır. Bu doğrultuda 1998 yılının ikinci yarısına ve 1999 yılına ilişkin hedefler belirlenerek, kamuoyuna ilan edilmiştir⁽³⁷⁾.

Önemli bir dış dengesizlik sorunuyla karşılaşılması ve resmi döviz rezervlerinin yüksekliği, 5 Nisan 1994'te olduğu gibi "stand-by" şeklinde bir önlemler paketini gerekli kılmamıştır. Böylece I.M.F. kaynaklarından kullanım olmaksızın, sadece I.M.F.'nin onaylayıp, üç ayda bir program sonuçlarını gözlemlediği bir düzenlemeye gidilmiştir.

Şeffaflığı arttırmak için 1998 ve 1999 yılı programlarının temel politika ve amaçları Türk yetkililerce 26 Haziran 1998 tarihli "Ekonomik Politikalar Bildirgesi"nde anlatılan Program; kamu finansmanının güçlendirilmesini, destekleyici ve iyi koordine edilen bir para politikasının izlenmesini ve yapısal sorunların çö-

zümü yoluyla enflasyonun kalıcı biçimde düşürülmesini amaçlamıştır. Ayrıca şeffaflık, programın uygulanmasına ilişkin İ.M.F. uzmanlarının üçer aylık izleme sonuçları için de sağlanmıştır. Bu programın temel özellikleri ⁽³⁸⁾:

- Büyük kamu açıklarını daraltmak için temel bütçe dengesinde büyük çaplı ve sürdürülebilir bir iyileşme sağlanması.
- Kamu finansmanının kalıcı bir şekilde güçlendirilebilmesinin sağlanması için yapısal reformların yapılması.
- Kamu sektörü ücretleri ve tarımsal destek fiyatlarının beklenen enflasyonla uyumlu şekilde ayarlanması.
- Bankacılık sektörünün güçlendirilmesi için tedbirlerin alınması.
- Ekonomik etkinliğin artırılması ve iç borçlanma ihtiyacının azaltılması için özelleştirme çabalarının artırılması.
- Makro ekonomik politikalar ile uyumun sağlanması için Merkez Bankası net iç varlıklarının genişlemesine bir limit getirilmesi.

Son 37 yıl içinde İ.M.F. ile imzalanan 17. Anlaşma olan Yakın İzleme Anlaşması sonucunda İ.M.F.'nin yeşil ışığının yanmasıyla; Türkiye'nin uluslararası kredi notunun yükselmesi, dış kredi imkanlarıyla borçlanma ve dış borç ödeme yolunu açacak olan programın ba-

şarı şansının artacağı beklentileri ağırlık kazanmıştır.

Nitekim uluslararası kredi derecelendirme (rating) kuruluşları anlaşmanın imzalanmasının ardından olumlu görüş bildirmişlerdir. "Moody's" in ardından "Standard and Poor's (S&P)", "Duff and Phelps (D&P)" ve Japon rating kuruluşu JCR, Türkiye'nin anlaşmayla birlikte vergi reformu, özelleştirmelerin hızlanması, enflasyonun düşüş trendine girmesi gibi olumlu faktörler nedeniyle olumlu mesajlar vermişlerdir.

Bilindiği gibi Türkiye'nin kredi notunu JCR Kasım 1996'da "BB", S&P Aralık 1996'da "B", D&P Mart 1997'de "BB(-)", Moody's ise Mart 1997'de "B1" olarak açıklamıştır. Daha sonra Ağustos 1998'de S&P, "B" seviyesinde olan kredi notunun görünümünü "durağan"dan "pozitif"e dönüştürmüştür. D&P ise notunu değiştirmemekle birlikte, "durağan"daki ekonomik görünümü "olumlu izlenim"e yükseltebileceğini belirtmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin uzun vadeli yerel para birimi cinsinden notunu ise "BB(+)" olarak açıklamıştır.

Rusya'da ve Uzakdoğu'da yaşanan krizden Türkiye'nin minimum düzeyde olumsuz etkilenmemesi için hükümet, 1 Eylül 1998'den itibaren yürürlüğe girecek olan şu önlemleri almıştır:

- Bankalararası mevduat faizinde stopaj oranı % 6'dan % 0'a indirilecek ve kamu kağıtlarının

alım-satımı ile Takasbank para piyasalarındaki işlemlerden alınan Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi % 5'ten % 1'e indirilecek,

- Bankalararası yapılan vadeli döviz alım-satımlarındaki sınırlama kaldırılacak,
- Yüksek döviz rezervleri (22,6 milyar ABD Doları) nedeniyle "devalüasyon"a gidilmeyecek,
- Kamu kağıtları, mevduat ve repo gelirlerine uygulanan stopajın kaldırılması çalışmaları da sürdürülecek.

Alınan bu önlemlerin yanı sıra, Türk ekonomisinin 1994 yılındakine benzer bir krize sürüklenmekten kurtulmak amacıyla hükümet, global mali krize karşı iç borçlanmada vergi yükünü hafifleten yeni önlemler almıştır:

- 1 Ekim 1998'den itibaren ihraç edilecek bono ve tahvillerin faiz gelirlerinden alınan % 6,6'lık stopaj kaldırılacak,
- Mevcut bono ve tahvillerden peşin vergi alınmayacak, bankaların vergi yükü hafifletilecek,
- Uzun vadeli kağıtlara ek vergi avantajı sağlanarak, bankaların daha uzun vadeli tahvillere yönelmesi sağlanacak,
- Mevduat faiz gelirlerinden alınan stopaj % 13,2'den % 6,6'ya düşürülerek, repo faiz gelirlerinden alınan stopaj seviyesine indirile-

cek. Böylece, mevduat faizlerinin düşürülmesi ve vadenin uzaması sağlanacak. Buna karşılık, Türkiye ile I.M.F. arasında yapılacak görüşme öncesi Ocak 1999'da S&P, Türkiye'nin notunu "pozitif"ten "durağan"a çekmiş; ancak bu duruma rağmen döviz, faiz ve borsada beklenen olumsuz etki söz konusu olmamıştır.

6) Yakın İzleme Programı (Staff Monitored Program)'nın Hedefleri – Politikaları ve Uygulama Sonuçları

Programın İlk Üç Aylık Hedefleri – Politikaları – Uygulama Sonuçları ve Sonraki Üç Aylık Hedefleri – Politikaları

I.M.F. Heyeti'nin Ekim 1998 itibarıyla ülkemizi ziyaretlerinin sonuç bildirgesine göre; Yakın İzleme Anlaşması'nın Eylül ayına kadar olan performansı program hedefleri ile genel olarak uyumludur. Ancak programın birkaç ay önce uygulamaya konulmasından sonra, uluslararası ortam iç faiz oranlarını, dış finansman imkanlarını olumsuz etkileyecek şekilde kötüleşmişse de hükümet istikrar çabalarını korumuştur. Resmi rezervler 22 milyar ABD Doları seviyesini korumakla birlikte, olumsuz uluslararası ortam, kamu finansmanının olumsuz etkilenmesini, yapısal reformların ger-

çekleştirilmesini ve güvenin korunmasına yönelik bir para programı uygulamasını gerekli kılmaktadır. Bu doğrultuda ⁽³⁹⁾:

Maliye Politikası

- Programın temel taşı maliye politikasının güçlendirilmesidir. Yakin İzleme Anlaşması, gelir artırıcı ve harcama kısıcı önlemlerle 1997'de sıfır olan faiz dışı bütçe fazlasını, 1998'de G.S.M.H.'nin % 4'üne çıkartmayı hedeflemektedir.
- Özelleştirme hariç bütçe gelirleri, Haziran ve Eylül sonu itibarıyla program hedeflerini aşmıştır. Gelir Vergisi'nin başarıyla toplanması, Kurumlar ve Dolaylı Vergiler'deki küçük açıkları kapatmıştır. Faiz dışı harcama 1998'in ikinci ve üçüncü çeyreği için belirlenen kriterler içinde tutulmuş, konsolide bütçenin nakit pozisyonu sıkı bir biçimde yönetilmiştir.
- Kamu kesimi ücretlerinin ve tarımsal destekleme fiyatlarının geçmiş enflasyona göre değil, hedeflenen enflasyona göre artırılması benimsenmiştir. Bu doğrultuda, tarımsal destekleme fiyatları genel olarak hedeflenen ortalama enflasyon oranına göre artırılmıştır. Ancak İ.M.F. heyeti, Yakın izleme Anlaşması limitleri üzerinde Ekim ayında % 10'luk ilave kamu ücreti artışına ilişkin Temmuz'da alınan kararın bek-

lentiler üzerinde olumsuz etki yaratacağı; bu kararın bütçe üzerindeki etkisinin 1998'in dördüncü çeyreğinde ve sonrasında ortaya çıkacağı yönünde ka-naat bildirmiştir.

- 1998'in dördüncü çeyreğinde bütçenin genel durumu, harcama baskısının kontrol edilmesine ve Eylül 1998'e kadar ki başarılı vergi performansının devamına bağlı görülmüştür. İ.M.F. heyeti, harcamalar üzerindeki baskıyı arttıran unsurların; iç destekleme fiyatları ile dünya ürün fiyatları arasındaki artan büyük fark ve tarımsal desteklemenin üzerindeki mevcut ağır yükü arttıran hasat bolluğu olduğunu belirtmiştir.

Para Politikası

- Programın para politikası, bir taraftan iç piyasadaki likidite ihtiyacı ile dış kaynaklı girişleri dengeleyecek şekilde faiz oranlarının daha değişken hareket etmesini, diğer taraftan Merkez Bankası net iç varlıklarının genişlemesinin sınırlandırılmasını hedeflemiştir. Ancak olumsuz dış ortam nedeniyle, rezerv para büyümesinin kompozisyonu, program öngörülleri yönünde olmamıştır. Ağustos ve Eylül başındaki sermaye çıkışları karşısında Merkez Bankası, faiz oranlarını yükseltmiştir. Bu gelişme, beklenmedik sermaye çıkışlarının

parasal taban üzerindeki etkilerini azaltmak için, net iç varlıkların programda öngörülenden daha fazla genişlemesine neden olmuştur.

Yapısal politikalar

- Eylül'e kadar 800 milyon ABD Doları tutarında özelleştirme geliri, borç azaltmak için tahsis edilmiştir. Oysa bu tutar, hedeflenenden 700 milyon ABD Doları daha az olarak gerçekleşmiştir. İ.M.F. heyeti, Danıştay'ın elektrik üretimi ve dağıtımının özelleştirilmesi yönünde verdiği yasal izni olumlu bulmuştur. Ayrıca programda öngörüldüğü gibi, akaryakıt ürünlerinde uluslararası fiyatlandırmanın 1 Temmuz itibarıyla uygulamaya konulması, enerji sektöründeki özelleştirmelerin ilerlemesini kolaylaştıracak bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Buna karşılık İ.M.F. heyeti, telekomünikasyon ve enerji sektörlerinde düzenleyici bir çerçeve oluşturulmasına yönelik gereken ilerlemelerin, beklenen düzeyde sağlanamadığı yönünde kanaat bildirmiştir.
- Bankaların açık döviz pozisyonlarının 1998 sonunda sermaye tabanının % 30'una, 1999 sonunda ise % 20'sine indirilmesine yönelik kademeli bir azaltmanın yapılacağına yetkililerce açıklanmasının ardından, bankalar buna uygun önlemler almış-

lardır. Ayrıca olumsuz dış ortam, banka gözetiminin daha çok güçlendirilmesi ve ihtiyat düzenlemelerinin sıkı bir şekilde uygulanması ihtiyacının önemini ortaya çıkarmıştır.

- TBMM'de kabul edilen Vergi Reform Yasası'yla vergi idaresinin iyileştirilmesinin olumlu sonuçları alınmakla birlikte, vergiye uyumda kalıcı bir başarı sağlanmadan Gelir Vergisi oranlarında indirimle gidilmesini İ.M.F. heyeti tavsiye etmemektedir. Ayrıca, yatırım teşviklerinde hızlandırılmış bir kesinti de İ.M.F. heyeti tarafından önerilmemektedir.

Programın ikinci üç aylık hedef ve politikaları şu şekilde belirlenmiştir⁽⁴⁰⁾:

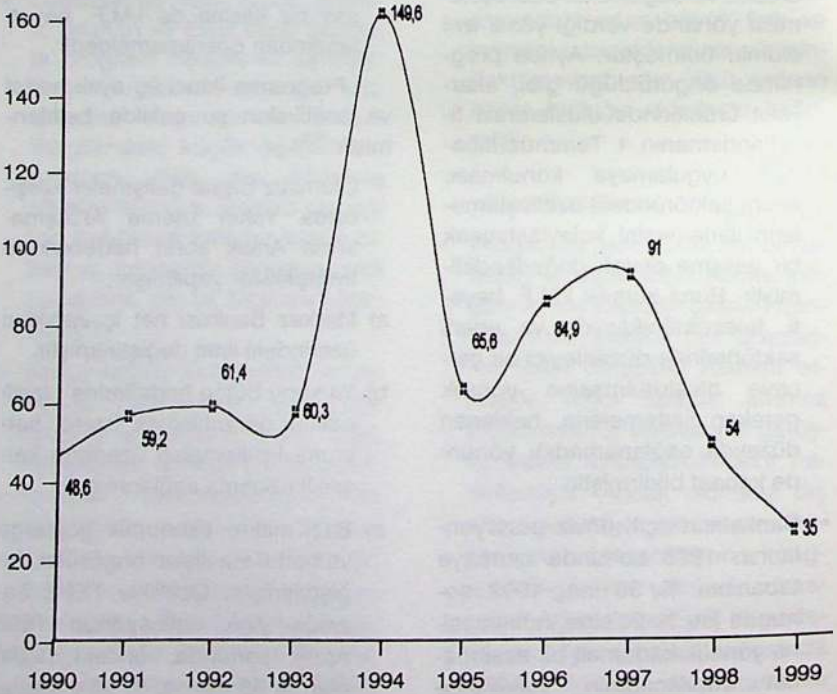
- Olumsuz dışsal gelişmeler karşısında Yakın İzleme Anlaşması'nın Aralık sonu hedeflerinde değişiklikler yapılmıştır;
- a) Merkez Bankası net iç varlıkları üzerindeki limit değiştirilmiştir.
- b) Yıl sonu bütçe hedeflerine ulaşmasını garantilemek üzere, harcama kısıtlamaları üzerinde karşılıklı uzlaşma sağlanmıştır.
- c) Bazı makro ekonomik göstere ve hedeflere ilişkin öngörüler değiştirilmiştir. Özellikle TEFE bazında yıllık enflasyonun 1998 Aralık sonunda, önceki hedef olan % 50 yerine, % 58'e gerilemesi programlanmıştır (Tablo 10).

– Para programı, dış koşullar göz önünde tutularak maliye politikasının planlandığı gibi uygulanması ve likiditenin uygun bir şekilde kontrolü hedefleriyle de tutarlı olacak şekilde değiştirilmiştir. Merkez Bankası'nın net iç varlıkları, 1998 yılında 550 trilyon TL. 'lik bir artışla, 700 trilyon TL.

ile sınırlandırılmıştır (Tablo 10) .

– Bütçe gelirleri, faiz dışı harcamalar ve bütçe temel fazlasına ilişkin Aralık sonu bütçe hedefleri, önceden programlandığı şekliyle korunmuştur (Tablo 10) . Faiz oranlarında Ağustos'tan bu yana gözlenen hızlı artışın etkileri 1999'da ortaya çıkacağından, fa-

Grafik 1
Türkiye'de 1990'larda Enflasyonun Gelişimi
(TEFE–Yıl Sonu % Değişme)

Not: 1999 yılı program verisidir.

iz giderleri hala genel anlamda program hedefleriyle tutarlı görülmektedir.

Programın İkinci Üç Aylık Uygulama Sonuçları ve 1999 Yılı'nın İlk ve İkinci Üç Aylık Hedef ve Politikaları

I.M.F. heyeti Şubat 1999 ziyaretleri sonucunda programı birçok açıdan başarılı bulmuştur. Enflasyon, hedefler doğrultusunda bariz bir şekilde yavaşlamış ve TEFE son sekiz yılın en düşük seviyesine gerilemiştir (Grafik 1) . Bütçe temel dengesi, program hedefleri uyarınca güçlendirilmiş ve Merkez Bankası'nca programda öngörülen tavan içerisinde net iç varlıkların genişlemesi sınırlandırılmıştır. 1998 yılında programın bütçe ve para politikası konusundaki rakamsal hedeflerine ulaşılma ile birlikte, önemli yapısal reformlardan bazıları planlandığı biçimde uygulamaya konulamamıştır. Dışsal şok ve bunun sebep olduğu yüksek reel faizler reel ekonomiye zarar vermiştir. Bu doğrultuda ⁽⁴¹⁾ :

Maliye Politikası

1998'de faiz dışı bütçe fazlası program hedefini de aşarak, G.S.M.H.'nin % 4,1'ine ulaşmıştır. Borçlanma vadesinin kılmasına (1997'de 12 ay iken, 1998'de 8 ay), faiz oranlarındaki beklenmedik artışa ve sonuçta 1997'de G.S.M.H.'nin % 7,8'i olan faiz giderlerinin G.S.M.H.'nin % 11,7'sine

ulaşmasına karşılık, konsolide bütçe açığı G.S.M.H. 'nin % 7,2'si civarında istikrar kazanmıştır. Fakat, kamu bankalarının Hazine'den alacaklarının birikmesi ve kısmen beklenenin üstünde tarımsal hasattan ve yüksek maliyetli tarımsal desteklemeden kaynaklanan kamu işletmelerinin zararı sebebiyle, 1998'de kamu açığı büyümüştür.

Para Politikası

Merkez Bankası 1998'in ikinci yarısında ortaya çıkan sermaye çıkışları karşısında doğru politikalar uygulamıştır. Bu çerçevede net iç varlıklardaki büyüme, program tavanı olan 700 trilyon TL. içerisinde tutularak rezervlere istikrar kazandırılmıştır (Tablo 10) . Bunun yanı sıra, döviz kuru politikasıyla rekabet gücünün kaybedilmemesine özen gösterilmiştir.

Yapısal Politikalar

Programda hedeflenen temel yapısal reform önlemleri uygulamaya konulamamıştır. Bunlar;

- Asgari emeklilik yaşını yükselten ve asgari pirim ödeme süresini arttırmaya yönelik olarak şekillendirilen sosyal güvenlik reformu (I.M.F., çalışanların emeklilik yaşını kadınlar için 50, erkekler için 55 olması; yeni işe girenlerde ise kadınlar için 57, erkekler için 60 olması yönünde tavsiyelerde bulunmuştur.),

- Özelleştirmenin önemli düzeyde artırılması ve bu kapsamda enerji ve telekomünikasyon sektörlerinde özelleştirmeyi kolaylaştırıcı bir sistemin onaylanması,
- Bankalar için iyileştirici önlemlere şeffaflık getiren, sektörde ba-

ğımsız bir düzenleyici organ oluşturan Bankacılık Reform Kanunu'nun çıkarılmasıdır.

Ayrıca, bankaların, sigorta ve reasürans şirketlerinin ve diğer mali kurumların düzenleme ve gözetimine ilişkin tek bir kanun ve kurallar sisteminin oluşturulması; mali ku-

Tablo 10
Yakın İzleme Programı'nın Temel Göstergeleri

	1 Ocak 1998'den itibaren Kümülatif Girişler (Trilyon TL.)				1 Ocak 1999'dan itibaren Kümülatif Girişler (Trilyon TL.)		
	1998		1999			MART SONU	HAZİRAN SONU
	HAZİRAN SONU		ARALIK SONU				
	H	G	H	RH	G	H	H
Mali Göstergeler							
Toplam Gelir	4.622	4.701	11.400	11.400	11.424	3.005	7.280
Toplam Faiz Dışı Harcamalar	3.582	3.606	9.255	9.255	9.220	3.140	6.700
Faiz Dışı Fazla (Özelleştirme Gelirleri Hariç)	1.040	1.094	2.145	2.145	2.204	-135	580
Borçlanmayı Azaltmada Kullanılan Özelleştirme Gelirleri (Milyon Dolar)	1.000	793	2.000	2.000	1.000	0	0
Parasal Göstergeler							
Merkez Bankası'nın Net İç Varlıklar (Dönem Sonu Stok)	-1.778	-1.778	-1.500	700	587,4	(800-900)	1.000
Diğer Göstergeler							
TEFE (12 Aylık Değişim %)	-	76,7	50	58	54	-	45

H: Hedef

RH: Revize Hedef

G: Gerçekleşme

rumların mali yapılarının güçlendirilmesi; gözetim standartlarının Avrupa Birliği düzenlemeleri ile uyumlaştırılması amacıyla Mali Piyasaların Düzenlenmesi ve Gözetimine İlişkin Kanun Tasarısını hükümet yürürlüğe koyma hazırlığındadır ⁽⁴²⁾.

Bununla birlikte, 1998'in ilk altı ayında özelleştirme çalışmaları hızlanmış, petrol ürünlerinde uluslararası fiyatlandırma politikası benimsenmiş, tarımsal destekleme fiyatları öngörülen enflasyon oranına uyumlu olarak artırılmış, vergi reformu kanunu uygulamaya konmuş ve bankaların açık döviz pozisyonlarına uygulanan tavanı bankaların sermaye tavanının % 50'sinden kademe kademe 1998 sonuna kadar % 30'una indirme uygulaması yürürlüğe konulmuştur. Ancak bu gelişmelerin devamı sağlanamamıştır.

1999'un ilk ve ikinci çeyreği için hedef ve politikalar ise şu şekilde belirlenmiştir ⁽⁴³⁾ : I.M.F. heyeti, bütçeye ağır maliyetler getiren yüksek reel faiz oranlarının ortaya çıkmasında etken olan unsurlar arasında, yapısal reformların yavaş ilerlemesi ve siyasi belirsizlik olarak açıklamıştır. Ayrıca program kapsamındaki makro ekonomik politikaların, reformların seçim öncesi başlatılmayacağına bilinciyle, sağlanan gelişmelerin kaybedilmemesi ve dış denge pozisyonunun korunması yönünde belirginleşeceğinin altı çizilmiştir. Bu kapsamda :

- Merkez Bankası'nın rezervlerini güvence altına alan ve enflasyondaki düşüşle sağlanan başarının korunmasını amaçlayan bir para programı öngörülmüştür. Böylece, Merkez Bankası'nın net iç varlıklarının genişlemesini Mart 1999 sonuna kadar 800-900 trilyon TL. ve Haziran 1999 sonuna kadar 1.000 trilyon TL. ile sınırlanacaktır (Tablo 10). TL. 'nin reel değer kazanımını engellemeyi sürdürmeye yönelik bir kur politikası benimsenmiştir.
- Bütçe programı, gelirleri 1999 Mart ayı sonuna kadar 3.055 trilyon TL., Haziran ayı sonuna kadar ise 7.280 trilyon TL. olarak öngörülmüştür. Kümülatif faiz dışı harcamalarda limit Mart 1999 sonuna kadar 3.140 trilyon TL. , Haziran sonuna kadar ise 6.700 trilyon TL. olarak belirlenmiştir (Tablo 10). Uygulanan politikalar çerçevesinde yetkililerce, G.S.M.H.'nin % 3'ü kadar bir faiz dışı fazla oluşturulması taahhüdü verilmiştir.
- TBMM'de halen onaylanmayan Bankacılık Kanunu'na ilişkin yasa taslağının gecikmeden çıkarılması gereklidir. Ayrıca yetkililerce, bankaların net döviz pozisyonundaki tavanın 1999 Eylül'ü itibarıyla sermaye tabanının % 20'sine kadar düşürülmesi ve ihtiyati düzenlemelerin güçlendirilmesi taahhütleri tekrarlanmıştır.

Bununla birlikte, uluslararası olumsuz koşullar karşısında dış dengenin sağlıklı ve sürdürülebilir yapıda gelişmesini sağlamak açısından, kamu finansmanındaki iyileşme ve yurtiçi talepteki yavaşlama eğiliminin 1999 yılında da devam ettirilmesi hususu, 1999 yılı hedeflerine ulaşmada önem taşımaktadır. Bu kapsamda, 1999 yılında mali uyum politikalarının sürdürülmesi, faiz dışı bütçe fazlasının G.S.M.H.'nin % 4,3'ü civarında gerçekleşmesi (Tablo 2) ve gelir politikasının hedeflenen enflasyon ile uyumlu olarak belirlenmesinin devamı öngörülmektedir ⁽⁴⁴⁾.

SONUÇ

Türkiye'de 1994 yılı başında yaşanan mali kriz, reel sektörleri de içine alarak genişlemiştir. Krizin temel nedeni, kamu maliyesi dengesizliğinin genel bir iç dengesizliğe yol açmasında yatmıştır. Ekonomide artan iç dengesizlikler, özellikle 1993 yılının ikinci yarısından itibaren hızlı bir şekilde dış dengesizliğe yansımıştır. Kriz yılı olan 1993'te kamu kesimi borçlanma gereğinin G.S.M.H.'ye oranı % 12'ye, konsolide bütçe açığının G.S.M.H.'ye oranı ise % 6,7'ye çıkmıştır.

5 Nisan 1994'te uygulamaya konulan İstikrar Programı, temelde bütçe ve kamu kesimini daraltıcı önlemlerden oluşmuştur. Program; enflasyonu hızla aşağılara çekmek, TL.'ye istikrar kazandırmak ve ihra-

cat artışını hızlandırmakla birlikte, yapısal düzenlemelerle ekonomiyi tekrar İhracata Yönelik Sanayileşme Stratejisi hedefine yönlendirmeyi amaçlamıştır.

Bu önlemlerle, döviz kurlarındaki hızlı tırmanış kontrol altına alınabilmiş ve döviz rezervlerinin öngörülenin üzerinde gerçekleşmesi sağlanmıştır. Ancak, enflasyonda kalıcı bir düşüş gerçekleştirilememiş, yüksek faizler ekonominin önemli bir sorunu haline gelmiştir. Yapısal reformların yürürlüğe konulamaması nedeniyle de kamu açıkları devam etmiştir.

I.M.F. ile stand-by anlaşması çerçevesinde uygulamaya konulan 5 Nisan 1994 Programı'yla, hedeflenen ekonomik istikrarın sağlanamaması sonucunda 1996 yılında benzer önlemler tasarlanmıştır. Ancak uygulama imkanı bulamamıştır.

Ekonomik istikrarsızlık sorunu, 1997 yılının ikinci yarısında Asya Krizi, 1998 yılının ikinci yarısında Rusya Krizi ile derinleşen küresel krizin olumsuz etkilerinin de eklenmesi, 1998 yılının başından itibaren üç yıllık programın uygulanmasına yol açmıştır. Yılın ilk yarısında 1998 Programı'nda öngörülen hedeflere ulaşılması, Haziran ayı sonunda I.M.F. ile "Yakın İzleme Anlaşması"nın yapılmasıyla noktalanmıştır.

Resmi döviz rezervlerinin fazlalığı ve önemli dış dengesizlik sorununun olmaması, "stand-by" şeklinde bir düzenleme (Fon kaynakla-

rından kullanım) yerine, I.M.F.'nin onaylayıp üç ayda bir program sonuçlarını gözlemediği bir düzenlemeyi gündeme getirmiştir. Bu yeni program, kamu finansmanının güçlendirilmesini, iyi koordine edilen bir para politikası izlenmesini ve yapısal sorunların çözümü yoluyla enflasyonda kalıcı bir düşüşün sağlanmasını amaçlamıştır.

Ekim 1998 ve Şubat 1999 tarihlerinde I.M.F. heyeti, program sonuçlarını gözlemek üzere ülkemizi ziyaret etmiştir. Program birçok açıdan başarılı bulunmuştur. Özellikle enflasyonun hissedilir düzeyde gerilemesi (TEFE son sekiz yılın en düşük seviyesine inmiştir), bütçe temel dengesinin güçlendirilmesi, Merkez Bankası net iç varlıklarının hedeflerin üstünde genişlemesinin sınırlandırılması, rezervlerin istikrarlı bir seviyede tutulması ve uluslararası tahvil piyasalarından tekrar borçlanmanın sağlanması olumlu ekonomik gelişmeler arasında yer almıştır.

Buna karşılık yüksek reel faizler kamu finansmanı üzerinde baskı kurmuş ve reel ekonomiye zarar vermiştir. Yüksek reel faizlerin nedeni olarak, küresel kriz ve siyasi belirsizliğin dışında temel strüktürel tedbirlerin eksik kalması gösterilmiştir.

I.M.F. heyeti, 1999 Nisan ayı içinde yapılacak siyasi seçimlerin akabinde destekleyecekleri bir program konusunda, Türk yetkilile-

riyle yakın işbirliği içinde olacaklarını vurgulamıştır. I.M.F. bu yaklaşımıyla, siyasi seçimler sonrasında yapısal reformlara ivme kazandırılması isteğini de belirtmiştir. I.M.F.'nin kabul edeceğinin sinyallerini verdiği programın, Fon kaynaklarıyla desteklenmiş (Stand-By, Genişletilmiş Fon Kolaylığı (E.F.F.—Extended Fund Facility) gibi) daha kapsamlı bir reform programı niteliğinde olması beklenmektedir.

Bununla birlikte I.M.F., siyasi seçimler öncesinde Yakın İzleme Programı kapsamındaki makro ekonomik politikaların hedefini, başta enflasyondaki düşüş olmak üzere, sağlanan olumlu gelişmelerin ve dış denge pozisyonunun korunması olarak belirlemiştir.

DİPNOTLAR :

1) George Kopits, "Structural Reform, Stabilization and Growth in Turkey", I.M.F. Occasional Paper, S:52, Washington D.C., 1987, s.1.

2) Gökhan Çapoğlu, Türkiye İstikrar İçinde Nasıl Kalkınır?, 1. Baskı, Adım Yayıncılık, Ankara, 1992, s.18.

3, 14, 16, 17) DPT, 1995 Yılı Geçiş Programı, Ankara, 1995, s.1.

4, 6) Gülten Kazgan, Yeni Ekonomik Düzen'de Türkiye'nin Yeri, 2. Baskı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1995, s.201, 206.

5) DPT, 1980'den 1990'a Makroekonomik Politikalar Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler, Ankara, 1990, s.18.

7) Taner Berksoy, Makroekonomik Politikalar (Ana Rapor), TÜSES Yayını, İstanbul, 1991, s.23, 24.

8) Asaf Savaş Akat, "1994 Bunalımı Üstüne Çeşitlemeler", Görüş, S:15, TÜSIAD

Yayını, İstanbul, 1994, s.18,19.

9, 10, 12, 21) TÜSİAD, 1995 Yılına Giderken Türk Ekonomisi, Yayın No:T/95/1-169, İstanbul, 1995, s.13-15,17.

11) İlker Parasız, Kriz Ekonomisi, 1. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1995,s.163.

13, 15) Ali İhsan Karacan, Bankacılık ve Kriz, Finans Dünyası Yayın No:1, İstanbul, 1996, s.179.

17, 19) Gülten Kazgan, a.g.e., s.227,228.

18) İrfan Çiftçi, "Başbakan'ın Bembeyaz Ekonomisi Kapkara", Çerçeve, S:8, İstanbul, 1994, s.16.

20, 22) Mahfi Eğilmez, İ.M.F. Dünya Bankası ve Türkiye, Finans Dünyası Yayın No:2, İstanbul, 1996,s.60,61.

23, 24, 30) DPT, Ekonomik Önlemler Uygulama Planı (5 Nisan 1994) , Ankara, 1994, s.5-7,21-28.

(25, 26, 27) MB,1994 Yıllık Ekonomik Rapor, Ankara,1994, s.28,48,49,51.

(28, 29) DPT,1995 Yılı Geçiş Programı,s.75,76.

31) Para S:31, İstanbul, Nisan 1995, s.37.

32) Seyhun Doğan, İ.M.F. İstikrar Programları ve Türkiye, Işık-Yayın Tanıtım, İstanbul, 1997, s.279-281.

33) www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/paraprog/p98matb.html, 16.02.1999.

34)TOBB, Ekonomik Forum, Yıl:4, S:11, Ankara, 15 Kasım 1997, s.22.

35) www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/paraprog/p98matb.html, 16.02.1999.

www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/paraprog/matba1.html, 16.02.1999.

36, 37, 44) DPT, 1999 Yılı Programı, Ankara, 1999, s.1,2,13.

38) www.treasury.gov.tr/duyuru/imf-tercume.htm, 16.02.1999.

www.treasury.gov.tr/duyuru/trconclude.htm, 16.02.1999.

39, 40) www.treasury.gov.tr/duyuru/imf-tercume.htm, 16.02.1999.

41, 43) www.treasury.gov.tr/duyuru/trconclude.htm, 16.02.1999

42) Yener Dinçmen, "İ.M.F. Anlaşması ile Dış Kaynak Akışı Başlar", Ekonomik Forum, Yıl:5, S:8, TOBB Yayını, Ankara, Ağustos 1998, s.10.

**banka ve
ekonomik
yorumlar
Aylık Dergi**

●
Ciltlenmiş eski sayıları:
●

1991 Yılı Cildi: 5.000.000 TL
1992 Yılı Cildi: 5.000.000 TL
1993 Yılı Cildi: 5.000.000 TL
1994 Yılı Cildi: 5.000.000 TL
1995 Yılı Cildi: 5.000.000 TL
1996 Yılı Cildi: 5.000.000 TL
1997 Yılı Cildi: 5.000.000 TL
1998 Yılı Cildi: 7.000.000 TL

(Öğrencilere % 30 İndirim)
●

İSTEME ADRESİ

Binbirdirek Mahallesi Suterazisi Sokak No. 6/2 Sultanahmet - İstanbul
Telefon: (0212) 518 17 32 Fax: (0212) 518 66 43

Sermaye Piyasası

MUSTAFA BARIŞ

Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi Yayın Yönetmeni

Borsada Tedirgin Bekleyiş Dönemi

Borsa Mayıs ayının ilk işlem gününe dalgalı bir seyir ile başladı. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in hükümeti kurma görevini DSP Lideri Ecevit'e vermesi, borsada daha önce satın alınan bir beklenti olduğu için fazla heyecan yaratmadı. Fakat borsa hafta boyunca yükselişini sürdürdü. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Mayıs ayının ilk haftasını yeni bir rekorla 5606.47 puandan tamamladı. Fazilet Partisi'nin kapatılması için açılan davanın yarattığı tedirginlik nedeniyle haftanın son seansında kâr satışları etkili oldu. İşlem hacmide Nisan ayına göre belirli bir şekilde azaldı.

Mayıs ayının ilk ihalesini düzenleyen Hazine, gerçekleştirdiği ihalede istediği borçlanmayı gerçekleştirmek için yüksek bedele razı oldu. Hazine bu ihalede yaklaşık 1 katrilyon 54 trilyon liralık net borçlanma gerçekleştirdi. 6 aylık bono ve 14 aylık tahvil ihalesinde Hazine, 3-4 puan daha yüksek faizle yaklaşık 1.6 katrilyon liralık kağıt sattı. Oranların yükselmesi Nisan ayı enflasyon rakamlarına bağlanıyor. 182 gün vadeli bono ve 399 gün vadeli tahvil ihalelerinde, ortalama faizden kamuya yapılanlar da dahil toplam 1 katrilyon 621 trilyon liralık net borçlanmaya gitti.

"4 Mayıs 1999 Salı" günkü bono ihalesinde ortalama yıllık bileşik faiz % 104.6 düzeyinde gerçekleşti. 399 günlük tahvillerin yıllık ortalama bileşik faizleri ise % 96.96 oranında gerçekleşti. Hazinesinin her iki ihalesinde de yüksek faizli olmasına karşın tekliflerin önemli bir bölümünü karşılaması dikkat

çekti. Hazinesinin 399 günlük tahvil ihalesine yabancılar, daha önce olduğu gibi yine fazla ilgi göstermedi. Bu kağıdı daha çok vergi avantajı nedeniyle bankalar satın aldı.

Borsa Mayıs ayının ikinci haftasına hükümet kurmak için yapılacak görüşmelere bağlı olarak durgun bir seyirde başladı. Olası koalisyon ortaklarının geleceğe dönük mesajları ile siyasette artan olumlu beklentiler ve koalisyon hükümetinin fazla sorun çıkarmadan kurulacağına inanan yatırımcılar "11 Mayıs 1999 Salı" günü borsaya 5811.13 puanla yeni bir rekor kırdırdılar. Fakat daha sonra ANAP lideri Mesut Yılmaz'ın partisinin grup toplantısında yaptığı "Bülent Ecevit hükümet kurma görevini iade edebilir" şeklindeki açıklamaları borsada şok düşüşe yol açtı. Borsa üç - dört günde kazandırdıklarını bir gün içinde geri verdi. Ayrıca Rusya'da Devlet Başkanı Yeltsin'in Başbakan Primokov'u görevden alması Moskova Borsası'nda ve Avrupa Borsalarında düşüşe yol açtı. Bu düşüşler de bizim borsamızı olumsuz yönde etkiledi. Mesut Yılmaz'ın piyasaları sarsan açıklaması, kâr amaçlı satışlar için de bahane oluşturdu. Özellikle fiyatları fazla şişen kârlı hisselerde yoğun satışlar dikkat çekti.

DSP Lideri Bülent Ecevit'in, ikinci tur görüşmelerin sonunda hükümeti kurma görevini iade edebileceği yolunda Yılmaz tarafından ortaya atılan iddiayı reddeden açıklamaları, piyasada moralleri düzeltmeye yetmedi. Fakat daha sonra haftanın son günü MHP Lideri Devlet Bahçeli'den gelen açıklamalar borsada alışı getirdi. Bahçeli'nin "Ecevit'in hükümet protokolü olumlu, anlaşılabilir. Türban, hükümete girmek için ön şartımız değil" yolundaki

Tablo 1
Mayıs Ayının En Başarılı Hisseleri

Dergi Endeksi Kapsamında	Verilm (%)	Diğer	Verilm (%)
Pınar Süt	48.14	Demirbank	104.75
Anadolu Cam	46.16	Sevgi Sağlık Hiz.	67.64
Otosan	43.82	Duran Ofset	66.15
Sarkuysan	38.76	Işıklar Ambalaj	63.58
İzmir D.Ç.	37.64	Ditaş Doğan	56.92
Döktaş	26.56	Derimod	54.92
A.Teletaş	19.58	Sönmez Pamuklu	52.45
Good Year	18.36	Edip İplik	52.17
Bolu Çimento	16.67	Kardemir A	50.79
Güney Bira	14.06	Ceylan Giyim	50.00
Bağfaş	13.79	Finans Fin. Kir.	48.83
Olmuksa	13.20	Trakya Cam	46.97

sözleri ile verdiği olumlu mesajlar, piyasalardaki siyasi tedirginliği iyice azalttı.

Hazine "11 Mayıs 1999 Salı" günkü düzenlediği bir yıllık tahvil ihalesinde, istediği parayı hiç zorlanmadan topladı. İhaleye 2 katrilyon 28 trilyon liralık rekor düzeyde teklif gelirken, nominal 1 katrilyon 28 trilyon liralık kağıt satıldı. İhalede yıllık ortalama bileşik faiz % 93.68 olarak gerçekleşti. İhalede en düşük faiz % 92.50, en yüksek faiz de % 94.35 gibi oldukça düşük sayılabilecek bir düzeyde gerçekleşti.

Borsa Mayıs ayının üçüncü haftasına MHP'nin hükümet görüşmeleri için DSP'nin randevu talebini geri çevirmesi nedeniyle düşüşle başladı. Hükümet kurma çalışmalarının, tam noktalanmak üzereyken sekteye uğraması üzerine borsa şok düşüşle açıldı. Fakat daha sonra Bülent Ecevit yapmış olduğu toplantıda MHP ile köprüleri atmadığını ve Demirel'in de hükümetin kurulması yönünde yapıcı açıklamalar yapmayı sürdürdüğünü açıklayınca endeks hafta sonuna doğru tekrardan kendisini toparladı. Borsa haftanın son gününe düşüşle başladı ve günü düşerek kapadı. Bu düşüşte, özellikle son haftalardaki hızlı çıkışı ile en fazla primi yapan banka ve holding hisselerindeki satışlar etkili oldu.

Borsa Mayıs ayının son haftasına düşüşle başladı ve bu düşüş haftanın son iki gününe kadar sürdü. Bu düşüşün nedenlerine gelince; siyasilere hükümet konusunda anlaşması ile piyasalar için bir beklenti döneminin bitmesi. Yabancıların portföylerinde ağırlığı fazla olan banka ve holding hisselerinde Mayıs ayının üçüncü haftasında başlattıkları satışları hızlandırması. Önemli nedenlerden birisi de Çukurova ve Kepez Elektrik olayı. İMKB'nin en fazla işlem hacmine sahip ve halka açıklık oranı en yüksek olan Çukurova ve Kepez Elektrik hisselerinin "25 Mayıs 1999 Salı" gününden itibaren süresi 15 dakika ile sınırlı olan Gözaltı Pazarı'nda işlem görüyor olmasıdır. Fakat daha sonra hükümetin kurulacağı beklentisi ile Borsada yaşanan yükseliş, hükümet kurulmasına rağmen haftanın son günü tekrar düşüşe geçti. Bir başka ifadeyle Borsa, yeni hükümet oluşumuna ilişkin beklentileri daha önce satın almaya başladığı için, hükümetin kurulmasına Borsa duyarsız kaldı. Borsa Mayıs ayının son işlem gününü de, hükümetin kurulmasıyla hükümete yönelik beklentilerin sona ermesi nedeniyle düşüşle kapadı.

Piyasaların duyarsızlığı, biraz da hükümet protokolünün imzalanmasına karşın henüz icraat programının netleşmemesinden kaynaklanıyor. Geçen yılın ikinci yarısında patlak veren global krizi, Türkiye son haftalarda siyasi istikrarsızlık, daha doğrusu hükümete yüzünden daha derinden hissetmeye başladı. Geçen yılın son çeyreğinde CHP'nin eski lideri Deniz Baykal'ın erken seçimi diretmesinin ardından kurulan azınlık hükümeti, elleri kolları

bağlı olduğu için yaklaşık 6 aydır hiçbir icraata imza atamadı. Piyasalar yön-süz, şirketler hedefsiz bugünlere kadar gelindi. Uyumlu ve istikrarlı olacağı umuduyla kurulan DSP, MHP ve ANAP hükümetini ise dev sorunlar bekliyor. Hükümetin şansı, dışarıdan destekli veya köstekli değil, bir çoğunluk iktidarı olması. Meclis'te çoğunluğa sahip oldukları için de istenmesi halinde, bekle-yen reform yasalarını çıkartmaları mümkün olabilir.

Hazine'nin "25 Mayıs 1999 Salı" günü düzenlediği 21 aylık tahvil ihale-sinde, yıllık bileşik faiz ortalama % 117'ye fırladı. Vadenin uzun olması nede-niyle 21 aylık tahviller çok fazla ilgi görmedi.

Sıralanan bu etkiler sonucunda "31 Mayıs 1999 Pazartesi" günü kapanış fiyatları itibariyle 5069.22 puana gerileyen İMKB Ulusal - 100 endeksinin Ni-san ayı sonuna göre değer kaybı % 5.32 oranında gerçekleşmiştir. Yine aynı günkü kapanış fiyatları itibariyle, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi En-deksi de, İMKB Ulusal - 100 endeksindeki düşüşe rağmen Nisan ayı sonuna göre % 4.45 oranında değer kazanarak 1.403.551,33 puana yükselmiştir. Endeks kapsamındaki 40 hisseden 23'ü değer kazanırken, 17'si ise değer kaybetmiştir. Tablo 1 ve 2'de Mayıs ayının en başarılı ve en başarısız hissele-ri gözükmektedir. Borsadaki genel düşüş eğilimine karşın, ay içinde önemli oranda değer kazanmayı başarmış olan hisselerin de varlığı dikkat çekmek-tedir.

Borsada Yabancı İşlemleri Arttı

Yabancı yatırımcılar bu yılın ilk dört ayında İstanbul Menkul Kıymetler

Tablo 2
Mayıs Ayının En Başarısız Hisseleri

Dergi Endeksi Kapsamında	Verim (%)	Diğer	Verim (%)
Aktaş Elektrik	- 35.84	Marmaris M.O.	- 50.99
Yasaş	- 32.88	Usaş	- 39.85
Çukurova Elektrik	- 29.89	Yünsa	- 39.14
Arçelik	- 16.13	Petkim	- 36.37
Eczacıbaşı Yatırım	- 14.74	Vakıf Fin.Kir.	- 32.55
Gentaş	- 14.44	Ege Endüstri	- 32.70
Koç Holding	- 13.80	Raks Elek.	- 30.77
Hektaş	- 12.29	Parsan	- 29.42
Migros	- 9.26	Kepez Elektrik	- 28.12
Çimsa	- 8.73	ÇBS Boya	- 27.03
Garanti Bankası	- 7.05	Demisaş Döküm	- 26.32
Brisa	- 6.25	Burçelik	- 26.23

Borsası'nda net olarak 443 milyon dolarlık hisse senedi alımı gerçekleştirdiler. Hem hisse senedi alımları, hem de satışları geçen yıla göre azalan yabancıların, net alım tutarları ise % 60 oranında arttı. Yabancı yatırımcıların Nisan ayında gerçekleştirdikleri 830.8 milyon dolarlık alımla birlikte Ocak - Nisan dönemindeki toplam hisse senedi alımları 2 milyar 269.6 milyon dolara ulaştı.

Aynı şekilde, Nisan ayındaki 650.6 milyon dolarlık satışla ilk dört aydaki toplam hisse senedi satışı 1 milyar 826.7 milyon dolar düzeyinde gerçekleşti. Bu dönemde yabancıların yaptığı hisse senedi alımları geçen yılın aynı dönemine göre dolar bazında % 1.8 oranında, satışları ise % 10 oranında bir düşüş kaydetti.

Şirketlerden Haberler

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), Kepez A.Ş. ile Çukurova A.Ş. hisse senetlerinin, denetim konusu hususlar açıklığa kavuşturuluncaya kadar, İMKB Ulusal Pazardan çıkarılarak, Gözaltı Pazarına alınması gerektiğini, İMKB'ye bildirmeye kadar verdi. Kurul ayrıca, Kemal Uzan ile Kepez A.Ş., Çukurova A.Ş., Adabank A.Ş. ve İmar Bankası A.Ş. yetkilileri hakkında, Sermaye Piyasası Kanunu hükümlerine aykırı davranışları nedeniyle Cumhuriyet Savcılığı'na suç duyurusunda bulunma kararı aldı.

SPK'nın haftalık bülteninde yer alan bilgilere göre, Kurul'un 18 Mayıs'ta yapılan toplantısında, 1997 ve 1998 yıllarında Çukurova A.Ş. hisse senedi iktisabı ile ilgili olarak, "Özel Durumların Kamuya Açıklanmasına İlişkin Esaslar Tebliği"ne aykırı davrandıkları gerekçesiyle Kepez Elektrik A.Ş. yetkilileri hakkında Cumhuriyet Savcılığı'na suç duyurusunda bulunma kararı alındı. Kurul toplantısında ayrıca, 1998 yılı mali tablo ve raporları ile ilgili olarak "Sermaye piyasasında mali tablo ve raporlara ilişkin ilke ve kurullar hakkında tebliğe" aykırı davranışları nedeniyle, Kepez A.Ş. ve Çukurova A.Ş. yetkilileri hakkında Cumhuriyet Savcılığı'na suç duyurusunda bulunulmasına karar verildi.

Kurul'un aynı toplantısında, 1998 yılı içerisinde Kepez A.Ş. sermayesinin % 37.38'inin, Çukurova A.Ş. sermayesinin ise % 37.41'inin iktisap edilmesi işlemleri ile ilgili olarak, Kurul'un 20 no'lu tebliğine, Kepez A.Ş. sermayesinin % 37.38'inin iktisabı işlemi ile ilgili olarak, kurul kararına aykırı davrandığı gerekçesiyle, Kemal Uzan ile söz konusu işlemler sırasında aynı tebliğe aykırı davranan Kepez A.Ş. ve Çukurova A.Ş. yetkilileri hakkında cumhuriyet Savcılığı'na suç duyurusunda bulunulması kararlaştırıldı. Toplantıda ayrıca, Kepez A.Ş. nezdinde başlatılan kurul denetimini engellediği gerekçesiyle Kepez A.Ş. yetkilileri ile kurulun istediği bilgileri göndermedikleri gerekçesiyle de

Tablo 3
Mayıs Ayında Sermaye Artırımları (Milyon TL)

Şirket	Önceki Ser.	Bedelli	%	Bedelsiz	%	Yeni Ser.
Akbank	125.000.000	62.500.000	50	62.500.000	50	250.000.000
Ak Sigorta	5.625.000	-	-	5.625.000	100	5.625.000
Aksu İplik	3.970.000	397.000	10	-	-	4.367.000
Alternatifbank	8.408.000	-	-	6.492.000	77,2	8.408.000
Anadolu Cam	6.170.000	2.000.000	32,41	-	-	8.170.000
Anadolu Sigorta	6.000.000	-	-	6.000.000	100	6.000.000
Aselsan	3.267.000	-	-	1.633.000	50	3.267.000
Bişaş Tekstil	400.000	1.000.000	250	400.000	100	400.000
Bolu Çimento	8.059.000	-	-	6.608.000	82	8.059.000
Bursa Çimento	2.939.000	-	-	2.939.000	100	2.939.000
Çimsa	4.212.000	-	-	12.636.000	300	4.212.000
Demirbank	40.000.000	10.600.000	26,50	34.400.000	86	40.000.000
Ditaş Doğan	263.000	-	-	131.000	50	263.000
Diktaş	2.400.000	-	-	2.400.000	100	4.800.000
Ecz. İlaç	3.046.000	-	-	9.137.000	300	12.182.000
Efes Holding	12.600.000	-	-	3.780.000	30	12.600.000
EGS Dış Tic.	2.000.000	1.000.000	50	500.000	25	2.000.000
EGS G.Y.O.	5.750.000	-	-	4.250.000	73,91	10.000.000
Finans Fin.Kir.	2.500.000	-	-	3.500.000	140	2.500.000
Ford Otosan	1.393.000	-	-	27.850.000	2000	1.393.000
Good Year	4.540.000	-	-	3.405.000	75	4.540.000
Gübre Fab.	576.000	1.924.000	334	-	-	2.500.000
Haznedar Tuğla	500.000	160.000	32	590.000	118	500.000
İhlas Holding	2.902.000	-	-	4.353.000	150	7.254.000
İş Bankası (*)	126.909.000	50.830.000	-	101.660.000	-	126.909.000
İzocam	1.800.000	-	-	1.200.000	66,66	1.800.000
Koç Holding	16.026.000	-	-	16.026.000	100	16.026.000
Martın Çim.	2.242.000	605.000	27	1.256.000	56	2.242.000
Marmaris M.O.	2.000.000	-	-	2.000.000	100	2.000.000
Milliyet Gzt.	10.073.000	-	-	7.555.000	75	10.073.000
Osmanlı G.M.	500.000	4.200.000	840	300.000	59,99	500.000
Sarkuysan	1.134.000	-	-	2.866.000	252,73	1.134.000
Şekerbank	7.000.000	-	-	4.000.000	57,14	7.000.000
Taç Yat.Ort.	1.050.000	945.000	90	-	-	1.050.000
Trakya Cam	10.630.000	5.000.000	47,04	4.252.000	40	19.882.000
Ünye Çim.	5.055.000	4.487.000	88,75	4.519.000	89,38	5.055.000
Vakıf. G.Y.O.	1.493.000	-	-	508.000	34	1.493.000
Valko Tekstil	1.250.000	-	-	3.750.000	300	1.250.000
Yapı ve Kredi B.	133.324.000	66.662.000	50	39.997.000	30	133.324.000
Yapı Kredi Fin.Kir.	2.492.000	-	-	3.214.000	129	2.492.000

(*) İş Bankası'nın yaptığı sermaye artırımında tüm hissedarlara C tertibi hisseler dağıtılmış, ancak hisselerin türlerine göre artırım miktarları bir sonraki sayfada ki gibi farklılaştırılmıştır.

Hisse Türü	Rüçhan Hakkı İçin Ödeyeceği Tutar	Bedelli Alacağı Hisse Miktarı	Bedelsiz Alacağı Hisse Miktarı
500,-TL'lik A	16.000,-TL	16.000,-TL'lik C	32.000,-TL'lik C
1.000,-TL'lik A	32.000,-TL	32.000,-TL'lik C (%3.200)	64.000,-TL'lik C (%6.400)
10.000,-TL'lik B	16.000,-TL	16.000,-TL'lik C	32.000,-TL'lik C
1.000,-TL'lik B	1.600,-TL	1.600,-TL'lik C (%160)	3.200,-TL'lik C (%320)
40.000,-TL'lik C	16.000,-TL	16.000,-TL'lik C	32.000,-TL'lik C
1.000,-TL'lik C	400,-TL	400,-TL'lik C (%40)	800,-TL'lik C (%80)

Kepez A.Ş., Cukurova A.Ş., Adabank A.Ş. ve İmar Bankası A.Ş. yetkilileri hakkında savcılığa suç duyurusunda bulunulmasına karar verildi.

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) Başkanı Muhsin Mengütürk Çukurova Elektrik ve Kepez Elektrik şirketlerinin Kurul'a ve İMKB'ye vermek zorunda oldukları bilgileri vermemek konusunda ısrarlı bir tutum izlediklerinden dolayı, yatırımcıları korumak amacıyla hisse senetlerini Gözaltı Pazarı'na aldıklarını açıkladı. Mengütürk yaptığı açıklamada, sermaye piyasalarında kamuyu tam ve doğru aydınlatmanın ve şeffaflığı sağlamanın evrensel ilişkisinin zamanında ve doğru bilgi akışının temin edilmesi olduğuna dikkat çekti.

Halka açık şirketlerin kârlılığı liginde Sabancı Grubu 12 şirketinin üç aylık toplam 83.4 trilyon liralık net kârıyla birinci oldu. Doğuş Grubu borsada işlem gören 3 şirketinin üç aylık toplam 44.6 trilyon net kârıyla ikinci, Çukurova Grubu borsada işlem gören 5 şirketinin üç aylık toplam 43.7 trilyon net kârıyla üçüncü, Dogan Grubu da borsada işlem gören 9 şirketinin aynı dönemdeki 36.6 trilyon liralık net kârıyla dördüncü oldu.

İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda (İMKB) işlem gören 15 bankanın hisse senetlerinin yılın ilk çeyreğinde toplam kârı, geçen yıla göre % 100'lük artış göstererek 280 trilyon lirayı aştı. 1998'in ilk çeyreğinde 15 bankanın toplam kârı 141 trilyon 44 milyar 700 milyon lira olarak gerçekleşmişti. 15 banka içinde en yüksek kâra % 82.8'lik artışla Akbank ulaştı. Akbank'in kârı 65 trilyon 100 milyar 900 milyon liraya çıktı. Akbank'in ardından 60 trilyon 339 milyar 800 milyon lirayla İş Bankası, 43 trilyon 571 milyar lirayla Garanti Bankası geldi.

Sermaye Artırımları

Şirketlerin kâr payı dağıtımlarını Mayıs ayı sonuna kadar yapma zorunluluklarının bulunması ve pek çok şirketin kâr payı dağıtımını hisse senedi vererek gerçekleştirilmesi ya da sermaye arttırımı ile kâr payı dağıtımını aynı anda yapmak istemesi nedeni ile Mayıs ayında sermaye arttırmaları yoğunlaş-

maktadır. Tablo 3'de görüldüğü gibi, tam 40 şirket Mayıs ayında sermaye arttırmalarını gerçekleştirmişlerdir. Tablo 3'de şirketlerin artırım öncesi ve sonrası sermaye tutarları ile yapılan sermaye arttırmalarının bedelli - bedelsiz şeklindeki dağılımları yer almaktadır. Şirketlerin kâr payı karşılığı dağıttıkları bedelsiz hisseler de bedelli artırım olarak değerlendirilmiştir.

Mayıs ayında üç şirketin de kayıtlı sermaye tavanı artırım talepleri SPK tarafından onaylanmış, bu şirketlerin önceki ve yeni kayıtlı sermaye tavanları Tablo 4'de gösterilmiştir.

Kâr Payı Dağıtımları

1999 yılı başında İMKB Ulusal - 100 endeksine esas teşkil eden 100 şirketin, 1998 yılı kârından ortaklarına dağıtmış veya dağıtacak oldukları kâr payları Tablo 5'te verilmiştir. Dergimiz endeksi kapsamında yer almakla birlikte, 1999 yılı başında Ulusal - 100 endeksi kapsamında yer almayan hisseler tablonun sonuna ilave edilmiştir. Tabloda yer alan değerler, şirketlerin nakit ve/veya bedelsiz hisse şeklinde dağıtacakları kâr paylarının toplamını göstermekte, hisselerin nominal değerlerine oranla ifade edilmektedirler.

Henüz 4 şirketin (Köytaş Tekstil, Medya Holding, Nergis Holding, Transtürk Holding) Genel Kurul toplantıları yapılmamış olduğundan, kâr payı oranları belli değildir. Geri kalan 96 şirketin 34 tanesi kâr elde etmiş olmalarına rağmen, kâr payı dağıtmama kararı almışlardır. Dağıtım oranı bilinen 96 şirket için hesaplanan basit aritmetik "kâr payı dağıtım oranı" ortalaması % 208.57 bulunmuştur. Ancak kâr payı dağıtım oranı % 1000'in üzerinde olan Çukurova Elektrik, Ford Otosan, Kepez Elektrik ve Usaş hariç tutulduğunda, ortalama % 48.36'ya gerilemektedir. Bu değerler geçen senekilere nazaran (sırasıyla % 263.19 ve % 95.37) çok daha düşük gözükmektedirler. Kâr payı dağıtım oranı % 1000'in üzerinde bulunan 4 şirketin dışında, Aktaş Elektrik (% 400), Petrol Ofisi (% 350), Uzel Makina (% 350), Migros (% 300), Yasaş (% 221) ve Sarkuysan (% 200) da yüksek kâr payı dağıtan diğer şirketler olarak dikkati çekmişlerdir.

Tablo 7'de ise, her sene yapıldığı gibi, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi Endeksi kapsamındaki hisselerin kâr payı dağıtım oranlarıyla ilgili ba-

Tablo 4
Mayıs Ayında Kayıtlı Sermaye Tavanı Artırımları (Milyon TL)

Şirket	Önceki Tavan	Yeni Tavan
Yasaş	972.000	10.000.000
Transtürk Holding A.Ş.	7.500.000	15.000.000
Pınar Süt	3.444.525	15.000.000

Tablo 5
Dağıtılacak Kâr Payları (%)

Şirket	Kâr	Şirket	Kâr	Şirket	Kâr
Adana Çimento (A)	88.79	EGS Dış Tic	(**)	Penguen Gıda	(**)
Akbank	65.00	Enka Holding	50.00	Petkim	6.00
Akçansa	45.00	Erdemir (*)	(**)	Petrol Ofisi (**)	350.00
Aksa	(**)	Finansbank	92.73	Raks El.	(**)
Ak Sigorta	57.50	F.otosan (*)	1200.00	Sabah Yay.	(**)
Aktaş Elk. (*)	400.00	Garanti B. (*)	(**)	Sabancı Hol.	5.00
Alarko Carrier	74.02	Global M.D.	(**)	Sarkuysan (*)	200.00
Alarko Holding	(**)	Göлтаş	40.00	Sasa	20.00
A. Teletaş (*)	70.00	Hektaş (*)	22.16	Şişe Cam (*)	14.00
Anadolu Cam (*)	(**)	Hürriyet G.	83.00	Tansaş	(**)
A Isuzu	70.00	İhlas Finans	(**)	Tat Konserve	(**)
Arçelik (*)	(**)	İhtas Holding	(**)	Tofaş Oto Fab.	(**)
Ardem	(**)	İş Bankası (C)	40.50	Trakya Cam	40.00
Aselsan	25.00	İzmir D.Ç. (*)	(**)	Transtürk Hol.	GKY
Aygaz	80.00	Kârdemir (D)	(**)	Tukaş	38.64
Bağlaş (*)	50.00	Kârtonsan (*)	130.00	Turcas	97.87
Batı Çimento	20.00	Kav (*)	8.00	Tüpraş	44.26
Beko	50.00	Kepez Elekt.	1347.05	T.H.Y.	(**)
Bossa	29.00	Kerevitaş Gıda	(**)	Uşaş	11.328.20
Brisa	78.00	Kıpa	92.50	Uzel Makina	350.00
Çarşı	(**)	Klimasan K.	100.00	Vestel	(**)
Çelik Halat (*)	24.00	Koç Holding (*)	20.00	Yapı Kredi B. (*)	50.00
Çemtaş	(**)	Kordsa (*)	50.00	Yasaş (*)	221.00
Çimsa (*)	100.00	Köytaş	GKY	Yaşarbank	(**)
Çukurova Elk. (*)	1601.38	Kristal Kola	50.00	Yataş	25.00
Dardanel	(**)	Makina Takım (*)	(**)	Ort.	208.57
Demirbank	76.00	Mardin Çim.	100.50	Bolu Çim.	17.00
Deva Holding	(**)	Marshall	21.00	Brisa	78.00
Dışbank	113.23	Medya Hol.	GKY	Ege Gübre	36.00
Ditaş Doğan	150.00	Migros (*)	300.00	Gentaş	(**)
Doğan Holding	(**)	Milliyet G.	5.00	Good Year	25.00
Doğan Yay.H.	32.37	Milpa	42.00	Gübre Fab.	85.00
Döktaş (*)	25.00	Mudumu Tav. (*)	(**)	Güney Bir.	30.00
Ecz.İlaç	(**)	Nergis Holding	GKY	İzocam	30.00
Ecz.Yatırım (*)	(**)	Net Holding	20.60	Konya Çim.	31.30
Efes Holding	(**)	Net Turizm	(**)	Olmuksa	(**)
Ege Biracılık (*)	30.00	Netaş	13.50	Pınar Süt	90.00
Egeser Giyim	0.50	OtoKâr	50.00	T.D.Döküm	10.00

(*) Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi Endeksi Kapsamındaki Hisseler.

(**) Dağıtmıyor.

GKY: Genel Kurulları Yapılmamıştır.

Tablo 6
Kâr Paylarının Dağılımı

Kâr Payı Oranı (%)	Şirket Sayısı							
	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	
0	4	4	1	3	5	7	9	
1 – 29	12	10	13	7	6	8	9	
30 – 49	9	1	2	7	7	9	5	
50 – 74	5	8	5	6	9	3	4	
75 – 99	4	5	5	3	3	2	4	
100 – 199	6	8	9	13	2	4	2	
200 ve Üstü	–	4	5	1	8	7	7	
Medyan Oran	33.75	60.00	60.11	61.25	50.00	40.28	50.00	
Aritmetik Ort.	43.42	76.13	92.60	69.78	140.73	172.78	131.69	
Tartılı Ort.	39.06	56.11	49.07	48.15	70.98	54.29	–	

zı bilgiler yer almaktadır. Tablodan görülebileceği gibi, hiç kâr dağıtmayan ya da düşük oranlı kâr payı dağıtan şirketlerin sayısında bir artış söz konusudur. Öte yandan bazı şirketlerinde çok yüksek oranlı kâr payı dağıtımını gerçekleştirdikleri gözükmemektedir. Aktaş Elektrik (% 400), Çukurova Elektrik (% 1601.38), Ford Otosan (% 1200), Migros (%300), Petrol Ofisi(% 350) ve Sarısu (% 200) yüksek kâr payı oranlarıyla, ortalama kâr payı dağıtım oranının % 131.69 olarak çıkmasını sağlamışlardır. Ancak aşırı değerlerin ortalamayı yükseltmesi nedeniyle, medyan veya ağırlıklı aritmetik ortalama daha sağlıklı sonuçlar vermektedir. Sıralamadaki 20. ve 21. şirketin kâr payı dağıtım oranlarının ortalaması şeklinde hesaplanan medyan oran, bu sene % 50.00 değerini göstermektedir.

Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi Hisse Senedi Fiyat İndeksi
(Ocak 1974 = 100)

Aylar	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Ocak	8224.39	12953.90	10382.15	46499.72	66641.02	121282.26	482009.45	970038.69	736963.15
Şubat	10950.59	9572.27	14056.56	43685.74	72135.19	148672.55	481567.26	870185.89	996300.48
Mart	9793.56	11006.98	13455.69	36336.97	94874.84	178248.67	449760.66	936427.88	1224154.39
Nisan	8814.38	10128.12	20399.46	37260.41	109201.43	174945.81	419157.76	1246481.82	1343754.27
Mayıs	7932.99	9067.92	21856.16	40688.45	112502.77	166514.22	468188.27	1073822.72	1403551.33
Haziran	8275.36	12297.79	26303.88	52300.27	116528.07	193595.07	526546.21	1187994.27	
Temmuz	7533.47	11754.44	24501.68	59216.98	128087.60	176955.20	568012.42	1210065.312	
Ağustos	7950.10	11314.53	27193.90	69147.24	110555.47	183969.42	579112.78	737615.22	
Eylül	6913.80	10310.15	33729.97	68630.14	98538.52	207830.76	779779.25	630484.23	
Ekim	6835.47	9077.97	34444.97	66413.15	114393.38	238854.42	849700.62	573932.44	
Kasım	10214.39	9344.20	44519.48	74373.54	98196.98	267385.51	839360.91	703595.71	
Aralık	11048.39	9744.28	51099.56	71525.29	96450.06	277923.68	956310.79	726072.07	

Sıra No.	Kuruluşun Adı	Kayıtlı Sermaye (Milyon TL)	Çıkarılmış (Ödenmiş) Sermaye (Milyon TL)	Takvim Yılı Kârı (Net)			Dağıtılan Kâr Payı (%)			Piyasa Fiyatı (TL)			
				1996 (Milyon TL)	1997 (Milyon TL)	1998 (Milyon TL)	1996 (Net)	1997 (Net)	1998 (Net)	Mayıs 1998	Mart 1999	Nisan 1999	Mayıs 1999
1	AKTAS	-	1 000 000	3 231 885	5 026 515	4 794 000	1 100 00	450 00	400 00	135 000	105 000	120 000	77 000
2	ANADOLU CAM	70 000 000	6 170 000	328 300	19 951	174 000	29 00	-	-	2 650	2 150	1 975	2 425
3	ARÇELİK	30 000 000	20 250 000	8 705 597	18 901 661	25 647 000	50 00	80 00	-	10 750	12 250	15 500	13 000
4	BAĞFAK	10 000 000	2 000 000	667 192	2 694 148	2 380 000	170 00	600 00	50 00	27 000	14 750	14 500	16 500
5	BOLU ÇİMENTO	20 000 000	8 058 754 926	1 222 117	2 343 031	3 388 000	41 65	45 88	34 56	5 400	3 250	3 050	1 700
6	BRİGA	25 000 000	7 441 875	6 829 680	11 910 227	11 897 000	322 00	75 00	78 00	13 500	12 250	12 000	11 250
7	ÇELİK HALAT	5 000 000	997 150	349 676	557 598	349 000	48 50	45 00	24 00	9 400	6 000	6 800	6 900
8	ÇİMSA	16 848 000	4 212 000	1 138 237	3 393 778	6 279 000	39 00	38 00	100 00	15 000	14 250	17 750	3 800
9	ÇUKUROVA ELEKTRİK	-	500 000	5 446 640	12 957 796	8 805 000	967 65	2356 46	1601 38	670 000	470 000	485 000	340 000
10	DOKTAŞ	5 000 000	2 400 000	278 166	553 279	22 113 000	50 00	19 79	25 00	10 250	8 000	8 000	4 500
11	ECZACIBAŞI YATIRIM	13 200 000	1 200 000	313 860	170 613	-437 000	-	-	-	13 750	2 500	2 375	2 025
12	EGE BİRACILIK	22 000 000	4 256 582 4	1 056 326	1 604 178	2 014 000	35 00	25 00	30 00	29 000	39 000	40 000	38 000
13	EGE GÜBRE	2 000 000	648 000	71 402	166 267	484 000	28 00	30 00	36 00	14 500	7 000	7 600	8 000
14	EREĞLİ DEMİR ÇELİK	44 352 000	0 336 000	6 109 443	436 225	-32 675 000	45 37	-	-	36 000	5 200	7 200	7 400
15	GENTAŞ	3 000 000	1 347 840	539 035	1 091 589	1 343 000	-	-	-	15 000	9 200	9 700	8 300
16	GOOD YEAR	21 000 000	4 540 062 466	3 722 772	5 277 081	3 237 000	500 00	650 00	25 00	16 750	10 000	9 800	5 800
17	GÜBRE FABRİKALARI	2 500 000	576 000	508 705	534 326	953 000	40 00	45 00	85 00	38 500	20 750	19 250	5 200
18	GÜNEY BİRA	10 000 000	1 097 296 2	600 596	655 540	1 079 000	55 00	30 00	30 00	23 750	16 500	16 000	18 250
19	HEKTAŞ	5 000 000	3 044 768	790 278	788 164	820 000	75 09	40 56	22 16	4 800	2 750	2 850	2 500
20	İZMİR DEMİR ÇELİK	50 000 000	24 900 000	247 950	638 191	772 000	-	-	-	2 075	810	890	1 225
21	İZOCAM	4 000 000	1 800 000	420 809	648 739	1 154 000	20 00	33 00	30 00	3 900	5 500	5 800	3 700
22	KARTONSAN	2 700 000	2 025 000	2 739 522	4 004 058	4 574 000	120 00	130 00	130 00	22 000	15 250	17 500	17 000
23	KAV	7 000 000	6 435 000	733 144	386 684	617 000	22 40	13 00	8 00	4 100	2 050	2 550	2 800
24	KOÇ HOLDİNG	50 000 000	16 025 550	6 676 864	14 193 141	27 140 000	15 00	20 00	20 00	49 000	46 500	71 000	30 500
25	KONYA ÇİMENTO	-	2 436 720	467 258	960 453	1 966 000	60 00	18 50	31 30	5 500	6 700	5 800	5 500
26	KORDGA	10 000 000	4 252 500	2 888 202	4 690 334	3 361 000	400 00	105 00	50 00	38 500	14 750	14 500	15 000
27	MAKİNA TAKİM	15 000 000	8 409 366 59	242 291	514 997	960 000	25 00	15 00	-	1 750	740	780	740
28	MİGROC	4 000 000	1 020 000	1 345 346	4 432 806	15 275 000	50 00	100 00	300 00	240 000	490 000	540 000	490 000
29	MUDURNU TAV.	-	1 500 000	250 539	507 170	1 424 000	-	-	-	7 700	8 100	8 300	8 200
30	OLUKUĞA	2 000 000	1 270 500	26 058	607 905	-894 000	-	23 00	-	9 600	7 200	5 300	6 000
31	OTOSAN	50 000 000	1 392 500	9 532 194	26 749 881	31 460 000	401 08	1 100 00	1 200 00	145 000	167 500	167 500	7 300
32	PETROL OFİŞİ	20 000 000	7 000 000	10 575 635	21 744 401	31 710 000	272 65	288 55	350 00	64 000	72 000	120 000	127 500
33	PİNAR DÜT	15 000 000	984 150	688 452	1 036 843	1 503 500	56 00	60 00	72 00	19 250	3 850	4 050	6 000
34	ŞARKIYAN	10 000 000	1 134 000	1 621 318	2 876 541	3 912 000	90 00	120 00	200 00	20 750	19 000	17 750	4 800
35	TELETAŞ	10 000 000	2 000 000	1 705 621	5 613 207	6 796 000	30 00	50 00	70 00	33 000	23 000	24 250	29 000
36	TÜRK DEMİR DÖKÜM	15 000 000	5 000 000	968 314	2 148 231	546 000	50 00	65 00	10 00	4 350	3 600	4 450	4 750
37	T. GARANTİ BANKASI	-	50 000 000	1 973 440	60 206 087	130 075 000	78 64	-	-	11 000	15 500	17 750	16 500
38	TURKIYE ÇİŞE VE CAM	150 000 000	23 100 000	3 130 151	3 833 884	3 720 000	50 00	19 40	14 00	8 400	6 400	4 000	4 700
39	YAPI KREDİ B.	-	133 323 532 373	22 724 428	61 707 502	85 119 000	60 00	40 00	50 00	5 000	6 900	9 400	5 100
40	YASAC	10 000 000	324 000	885 980	2 106 602	1 426 000	232 00	200 00	221 00	65 000	6 100	7 300	4 900

Ekonomik Göstergeler (İç)

Haziran / 1999

	1995	1996	1997	1998		
				Ekim	Kasım	Aralık
T.C. MERKEZ BANKASI						
Döviz ve Altın Mevcudu (milyon \$)	13732.0	-	20044	22071	20807	-
Banknot Miktarı (milyar TL)	223934.0	-	719328	1280789	1195823	-
T.C. Merkez Bankası İç Kredileri (milyar TL)	206126.0	-	346408	8354	8148	-
Hazineye Kısa Vadeli Avansı (milyar TL)	192790.0	-	337623	-	-	-
BANKALAR (milyar TL)						
Toplam TL Mevduat	1297155.5	3294383.7	6625325.0	58822106.0	22059839.0	24185291.0
Ticari Kuruluşlar Mevduatı	202144.7	474632.3	950426.0	1429369.0	1549979.0	2114790.0
Tasarruf Mevduatı	684904.3	1733118.2	3193612.0	5655720.0	5962595.0	6427369.0
Vadesiz Tasarruf Mevduatı	52471.5	133919.9	233887.0	264955.0	263744.0	326405.0
Vadeli Tasarruf Mevduatı	632432.9	1599198.3	2959725.0	5390765.0	5698851.0	6100964.0
Mevduat Sertifikası	6916.6	11207.6	159.0	15.0	15.0	15.0
Resmî Kuruluş Mevduatı	36839.9	165741.0	221416.0	424973.0	499248.0	364966.0
Bankalar Mevduatı	178367.7	485498.2	1241192.0	1930030.0	2004530.0	2410724.0
Diğer Kuruluşlar Mevduatı	187982.2	424186.2	970491.0	1613730.0	1831600.0	2037881.0
Döviz Tevdiatı	1367626.8	2851132.0	5920236.0	47351140.0	10166795.0	10783777.0
Toplam Krediler	1738270.3	3860069.8	8811893.0	12637092.0	12580983.0	14122355.0
Tarım	326982.3	668826.0	1504492.0	844920.0	985048.0	1.170731.0
Kalınma ve Yatırım Bankaları	178290.2	351902.0	668676.0	-	-	-
Mesleki (Küçük Esnaf ve Sanatkar)	47242.0	72522.0	140062.0	193461.0	203246.0	211324.0
Gayrimenkul	56350.0	77380.0	127097.0	271675.0	276121.0	311220.0
Denizci	1562.0	4732.0	13259.0	18901.0	20783.0	21491.0
Turizm	7903.2	11770.0	15958.0	20191.0	21496.0	25789.0
Diğer İhtisas Kredileri	1842.0	74766.0	187063.0	272873.0	233127.0	304221.0
Ticari, Sanayi, Sair	1118098.5	2598171.3	6155286.0	11015701.0	10851162.0	2044776.0
PARA ARZI (milyar TL)	396047.0	-	1378604.0	2347676.0	2181673.0	12077579.0
FIYATLAR (DİE; 1987 = 100, 1994 = 100)						
Toplam Eşya Fiyatları İndeksi (Genel)	8733.7	-	787.7	1146.8	1185.7	-
Tarım (Genel)	9313.7	-	951.2	1519.6	1588.6	-
İmalat Sanayi (Genel)	8403.9	-	743.5	1008.8	1069.1	-
Tüketici Fiyatları (Türkiye)	10962.3	-	857.5	1351.1	1409.1	-
Tüketici Fiyatları (İstanbul)	10718.2	-	875.1	1388.0	1439.0	-
DIŞ ÖDEMELER (milyon \$)						
Deşalım (CIF)	35709.0	-	-	38141.9	-	-
Deşalım (FOB)	21635.9	-	-	21403.9	-	-
İççe Dövizleri	-	-	-	-	-	-

Notlar: (1) TCMB altın ve döviz mevcuduna, altın stokunun yeniden değerlendirilmesinden doğan değer artışları dahildir. (2) TCMB kredilerine, borç tahvilileri (konsolide edilen krediler) dahil değildir. (3) Para arzı (M₁) dar tarımdır. (4) Fiyatlar, Ocak/1996'dan itibaren =1994=100 olarak verilmektedir. (5) Deşalım, deşalım rakamları Şubat/1998, iççe dövizleri Ocak/1996 itibarıyla.

Görüşler

Dr. ADEM KALÇA

Karadeniz Teknik Üniversitesi, İ.İ.B.F. Öğretim Görevlisi

SANAYİLEŞME TEMELİNE DAYANMAYAN ŞEHİRLEŞME VE KAYITDIŞI İSTİHDAM

1 – GİRİŞ

Sanayi devrimi ile ekonomik, sosyal ve politik olarak kendini topluma kabul ettiren şehirleşme, "işgücünün tarım sektöründen, diğer tarım dışı sektörler (sanayii ve hizmetler sektörü) transferi"dir şeklinde tanımlanabilir. 1920'lerde dünya nüfusunun % 14'ü şehirlerde yaşarken, bu oran 1950'lerde % 25'e 1980'lerde ise % 42'ye yükselmiştir. Yapılan tahminler bu oranın 2000 yılında % 51'i bulacağını göstermektedir. Şehirleşme bir süreç olup, sanayileşmenin bir yan ürünüdür. Sanayileşme ile "tarıma dayalı köy toplumu yapısı" yerini "sanayi ve hizmetlere dayalı şehir top-

lumu yapısı"na bırakmıştır. Özellikle Türkiye gibi sanayileşme kültürünü oluşturmadan şehirleşme aşaması içerisinde olan ülkelerde görüldü ki, köyden şehre doğru olan demografik hareketlilikte "köylü" kimliğini sadece şehre taşımış olmakla kalmaktadır. Bu mantalitenin izdüşümünü gecekondulaşma ve kayıtdışı istihdam gerçeğinde de görmek mümkündür.

Ekonomik ve sosyal nedenlerden dolayı şehirlere göç eden yığınlar, dengeli şehirleşme aşamasını tamamlayan şehirler açısından herhangi bir problem oluşturmamaktadır. Asıl problemi dengesiz şehirleşme yolunu benimseyen şe-

hirler yaşamaktadır. Köylerin iticiliği, şehirlerin şehirlerin çekiciliği, iletici güçlerin varlığı ve gelişmesi vb. gibi nedenlerden dolayı şehirlere göç eden yığınlar, sanayileşme aşamasını tamamlayamayan şehirler tarafından massedilmemekte, göçe dayalı şehirleşme, gecekondulaşma ve kayıtdışı istihdamı şehirlerde bir yaşam tarzı haline getirmektedir. Artık merkezi idareler ve yerel yönetimlerin uygulayacakları politikalar, edebiyat, resim ve sinema sanatlarınının seçecekleri konular bu gerçekler ışığı altında şekillenecek ve bu gerçekler uygulanacak politikalar ile seçilecek konuların belirleyicisi olacaktır.

Doğum yerlerinin dışında yaşayanların gittikçe arttığı Türkiye'de gecekondulu ve kayıtdışı istihdam olgusu artık bir kenar semt yerleşme ve çalışma şekli olmaktan çıkmış, ülke kalkınmasının, dolayısıyla merkezi ve yerel idarelerin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Türkiye'de şehirleşme ile birlikte gecekondulaşma ve kayıtdışı istihdam başbaşa gitmektedir dense yeridir.

Özellikle 1950'li yıllarda nüfus artışı, traktörün tarıma ihtiyaçtan fazla girmesi, miras yoluyla küçülen topraklarda yapılan tarımsal üretimin ekonomik olmaktan çıkması gibi nedenlerden dolayı başlayan köyden şehre göç olgusu, gecekondulaşma ve kayıtdışı istihdamın Türk Toplum Hayatı'na tohumlarının

atılıp kök saldığı yıl olmuştur. Dolayısıyla, sanayileşme temellerinden yoksun bir şehirleşme, neredeyse Türk Usulü hızlı ve yanlış bir şehirleşme modeli çıkarmıştır.

Sonuçta, Türkiye'de sanayileşme dayanmayan şehirleşme, ne tarım kesiminden gelen işçiyi massedebilmiş, ne de tarımdaki işgücü potansiyelini değerlendirebilecek bir ortam yaratabilmiştir. Başlangıçta geçici bir çözüm olarak görülen gecekondulaşma ve kayıtdışı istihdam artık Türkiye'de bir yaşam tarzı haline gelmiştir.

Bu çalışmada, sanayileşme ve şehirleşme penceresinden yerleşim, konut, çevre, altyapı, eğitim, sağlık ve güvenlik sorunlarıyla iç içe olan köyden şehre göç olgusunun olumsuzluklarından biri olan kayıtdışı istihdam gerçeği sorgulanmaya çalışılacaktır.

II

Sanayileşmiş Batı ülkelerinde, şehirleşme, tarihsel bir süreç olarak sanayi devrimine koşuttur. Örneğin; İngiltere, Almanya ve Fransa gibi gelişmekte olan ülkelerin bugün vardıkları şehirleşme düzeylerine ulaştıklarında, sanayileşme süreçleri daha ileri seviyede idi.

Gelişmiş olan ülkeler şehirleşme sürecine 18. yy.'da başlayan Sanayi Devrimiyle girmişler ve 19.

yy'da bu süreci istikrarlı hale getirmişlerdir. Buna karşılık gelişmekte olan ülkeler ise şehirleşme sürecine 20. yy'ın eşiğinde girmiş ve halâ bu sürecin sancılarını çekmektedirler. Örneğin, Türkiye'de şehirleşme olgusu en belirgin ve hızlı biçimiyle 1955'lerde ortaya çıkmış ve halâ bu süreci tamamlayamamıştır.

Sanayileşmenin bir türevi olan şehirleşme... Ertürk (1995)... nüfusun tarımdan sanayi ve hizmetler sektörüne kayması ile birlikte, şehir istihdam biçimlerinin ağırlık kazanmasına yol açmaktadır. Dar anlamda şehirleşme, "şehirlere yaşayan nüfusun ve şehir sayısının artması".. Tufan (1993)... şeklinde tanımlanabilir. Şehirleşme zamana bağlı bir nüfus hareketliliğidir. Aynı zamanda sosyolojik, teknolojik ve ekonomik faktörlerin bulunduğu çok karmaşık bir süreçtir. Geniş anlamda şehirleşme, iktisadi ve toplumsal değişme ile ilişkisini yansıtan öğelere dayanılarak tanımlanır. Bu anlamda şehirleşme, sanayileşmeye ve iktisadi gelişmeye koşut olarak, şehir sayısının artması ve şehirlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insanların davranış ve ilişkilerinde, şehirlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi sürecidir.

Demografik açıdan şehirleşme; özellikle köyden şehre göçle beslenen nüfus yoğunluğunun fazlalığı

olarak ifade edilirken, ekonomik açıdan şehirleşme, işgücünün tarım sektöründen sanayi ve hizmetler sektörüne aktarılmasıdır. Bir yaşam tarzı olan şehirleşme olgusu, şehirlere davranış ve yaşayış biçimlerini benimseme ve uygulamayı ifade eden şehirleşme ile karıştırılmamalıdır. Şehirde yaşamaya başlayan herkes şehirleşmiş olarak kabul edilemez.

Şehirleşmeyi dengeli ve dengesiz şehirleşme ayırımına tabi tutarak incelemek de mümkündür. Dengeli şehirleşmede, gelişmiş ülkeler sanayileşme ile özdeşleşen şehirleşme sürecini yaşarken, gelişmekte olan ülkeler sanayileşmeden önde giden bir şehirleşme süreci yaşamaktadırlar. Sanayileşme ile şehirleşme arasında doğru yönlü bir ilişki olduğundan, gelişmekte olan ülkelerde şehirleşme hızı, gelişmiş ülkelerdeki şehirleşme hızından daha fazladır. Bu aynı zamanda şehirleşmenin itici gücü olan sanayileşmenin az gelişmiş ülkelerde daha hızlı oranda büyümesinin bir sonucudur.

Dengesiz şehirleşme sürecini yaşayan ülkelerde sanayide yaratılan istihdam olanakları tarımsal işgücü fazlasını büyük şehirlerde sanayide çalışmak üzere harekete geçirmesiyle gerçekleşmiştir. Bu durumda, şehirleşme sanayileşmenin önünde, gittiğinden sanayide istihdam edilemeyen işgücü marjinal (işportacılar vb), enformel (terziler vb.) veya kayıtdışı (bir başkasının

yanında ücretli çalışan) sektörde yoğunlaşmaktadır. Dengesiz şehirleşme hızlı bir sanayileşmeye dayanmadığından, şehirlere olan nüfus akınlarında, şehrin çekiciliğinden çok, köyün iticiliği rol oynamaktadır. Şehre göçmeye hazır kitleleri kolayca taşıyabilen iletici güçlerin... Keleş (1992)... varlığı sayesinde göç ve akabinde şehirleşme ülke genelinde dengeli bir şekilde dağılacığı yerde, büyük yerleşim merkezlerine yönelmektedir. Böyle bir durumda da büyük şehirlerde yerel yönetimler yasaların kendilerine verdiği görevleri yerine getirecek ve şehir hizmetlerini karşılayacak güçten yoksun duruma gelmektedirler. Hızla artan şehir nüfusu, her türlü belediye hizmeti için yapılabilecek harcama miktarını en aza düşürmüş, şehirlerin alabildiğince genişlemesi, şehir hizmetlerinin birim maliyetini yükseltmiştir.

Şehirleşme bir süreçtir. Tarım sektörüne makinenin girmesi ve verimliliğin artması sonucunda, emek-yoğun olan tarım sektörü sermaye-yoğun bir teknolojiye dönüşür. Tarımda çalışanların sayısı azalır. Böylece kırsal çözülme olgusu ve göç başlar. Göçün sonucunda şehirlerde aranan iş olanakları kayıtlı ya da kayıtdışı bulunur, bulunamayınca da kendi iş olanakları yaratılır. Sonuçta, işsizlik, eksik istihdam ve kayıtdışı sektörde çalışma, çalışma hayatı ile ilgili birçok sorun

şehirlerde birikime ve krize neden olur. Yoksulluk, gelir dağılımında adaletsizlik⁽¹⁾, güven bunalımı, altyapı yetersizliği, yetersiz konut ya da gecekondulaşma, trafik yoğunluğu, çevre kirliliği, yeşil alan yetersizliği, fuhuş ve uyuşturucu ticareti sokak çeteleri, arazi mafyası, ulaşım, temizlik ve çöp gibi olgular şehir krizlerinin nedenlerini oluşturmaya başlar.

Şehirlerin hızlı büyümesi ve göç özellikle altyapı ve çevre sorunlarını artırarak yerel yöneticileri büyük baskılar altına alır. Diğer taraftan, sürekli göçlerle büyüyen şehirlerde yaşayan asıl şehirliler belediyeye hizmetlerinden gerektiği gibi yararlanamamaktan, çocuklarını gönderecek okul bulamamaktan şikayet etmeye başlarlar. Bu olumsuzlukların en büyük nedenlerinden biri hızlı şehirleşme ile birlikte şehir hizmetleri çeşit ve boyut bakımından büyümüş. Ancak belediyelerin yetki ve sorumluluklarını düzenleyen yasalar bu gelişmelerin gerisinde kalmıştır.

1- Tarım sektörünün milli gelirden aldığı pay 1973'te % 44 iken, 1987'de % 32, 1994'te ise % 25'e düşmüştür... Ensari (1997). Tarımın milli gelirden aldığı pay oranının köyden şehre göç oranından daha çok azalması, tarım sektöründeki pastanın daha adaletsiz dağıtılmasına neden olmuştur. Ayrıca Türkiye'de yapılan son gelir dağılımı araştırmasına göre nüfusun en zengin % 20'si (milli gelirin % 55'i) ile en fakir % 20'si (milli gelirin % 5'i) arasındaki farkın 11 kat artması... Erdoğan (1997)... gelir dağılımının Türkiye ölçeğinde de adaletsiz dağıtıldığına göstergesidir.

Şehirleşme, ekonomik anlamda tarımdan çok sanayiye bağlı olarak yaşayanların ikamet ettikleri bir yerleşme birimi olduğundan, gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerin şehirleşmesi sanayileşme süreciyle daima yakından ilgilidir... Tuna ve Ceritli (1997).

Türkiye'de şehirleşme, sanayileşme temelinden yoksun olarak başlamış, sonraki dönemlerde de sanayi temeline oturtulamayınca ortaya hızlı ve yanlış bir şehirleşme modeli çıkmıştır. Bu tip bir şehirleşmede ise köy-şehir meslek farklılığı, imalat sanayinden ziyade, hizmet sektöründe, özellikle kayıtdışı ekonomide gerçekleşmiştir.

Şehirleşme denen olgu köyden-şehre göç etmekle kalmayıp, şehre gelen köylünün köydeki zihniyetini sürdürmesi önlenmedikçe gecekonduyla şehirlerin köyleşmekte olduğu gerçeği ortadadır. Sadece İstanbul'da 2 milyon bina-dan 400 bini kaçak, 600 bini gecekondu... Hinginar (1997). Böylece Türkiye örneğinde büyük şehirler önce yapılaşmış, sonra bu çarpık yapılaşmaya uygun planlar yapılmıştır. Çarpık şehirleşme, planlı şehirleşme maliyetini 2-3 kat arttırmaktadır... Aral (1996). Türkiye'nin dünyanın en hızlı şehirleşen ülkelerinden biri olmasının nedeni iç göçtür. Şehirleşme hızı 2. Dünya Savaşı'nı izleyen 35 yıl içinde yılda ortalama

Tablo 1
Çalışan Nüfusun Yapısında Değişimler (1955-1995) (%)*

Kesimler	1955	1960	1970	1977	1995
Tarım	77.4	74.7	66.6	58	25
Sanayi	8.0	9.5	11.7	14	22
Hizmetler	8.6	10.5	20.8	28	53

Kaynak: Keleş (1992)

(*) Oranların 100'e tamamlanamamasının nedeni, bazı yıllarda, bilinmeyen ve tanımlanamayan nüfusun yüksekliğidir.

Tablo 2
Köy ve Şehir Nüfus Artış Oranları (%)

Dönemler	Köy Nüfusu	Şehir Nüfusu
1935-1945	14.9	25.5
1945-1955	21.9	65.6
1955-1965	18.1	85.9
1965-1975	11.5	77.1
1975-1985	5.6	61.5

Kaynak: Tandoğan (1998)

ma % 7 olmuştur... Yalçındağ (1995). Doğum yerleri dışında yaşayan nüfus 1945'te % 9.3'ten 1970'te 21.0'a yükselmiştir. Bu oranın 1985'te % 25'i geçtiği söylenebilir... Keleş (1992).

Şehir merkezinin nüfusu gecekondu nüfusundan çok daha yavaş artmakta hatta azalmaktadır. Bu yayılma büyük şehirlerin tümüne hizmet sunması gereken belediyeleri ağır bir yük altına sokmaktadır. Çarpık ve sağlıksız şehirleşme, Bursa ve Adana örneklerinde olduğu gibi, tarım topraklarının tahribine de yol açmaktadır... Şahin (1995).

III

16. yy.'a kadar tarım, milli geliri oluşturan tek üretim biçimiydi. Bu nedenle, nüfusun büyük bölümü köylerde yaşamakta ve şehirleşme en alt düzeydeydi. 18. yy.'da buhar makinasının icadı ile başlayan sanayileşme devrimi milli gelirin yapısını ve nüfus dağılımını şehirleşme lehine etkilemişti. Milli gelir ve milli gelir içindeki sanayi ve ticaretin payı arttıkça şehirleşme hızlanmıştı.

Tarım toplumlarında, köy yerleşimine paralel olarak kırsal hayat tarzı hakimdir. Sanayileşme ile birlikte şehirleşmenin arttığı görülmektedir. Sanayi devrimi, makinalı fabrika üretimi ile seri halde üretimi getirmiştir. Şehirlerde kurulan sanayi tesisleri üretimin merkezini evden

kitlesel üretimin yapıldığı fabrikalara yönlendirmiştir. Buna bağlı olarak şehirlere göç artmıştır.

Türkiye'de ilk göç hareketleri, ağa ve tefeci sermayenin baskısı sonucu topraklarını yitiren köylülerden büyük şehirlere, bu arada Ankara'ya doğru olmuştur... Başkaya (1997). 2. Dünya Savaşı sonunda ABD'nin Avrupa'ya uyguladığı Marshall yardım planı ile Türkiye'ye önemli sayıda traktör girmiştir. 1950 yılında 1000 hektara düşen traktör sayısı 1.1 iken, 1987 yılında 25.4'e yükselmiştir... Tesbi (1992). 1948 yılında Türkiye'de sadece 2000 kadar traktör varken, bu rakam daha 1950'lerde 24.000'e, 1960'da 42.137'ye yükselmiştir... Başkaya (1997). Traktörün tarıma girmesi ve 1955'ten sonraki dönemde tarım arazisi kullanımının marjinal sınırlara varması topraksız köylünün ümitlerini şehir kesimine taşımasına yol açmış... Sezal (1992)... 10 yıllık bir sürede Ankara, İstanbul, İzmir ve Adana şehir nüfusu yaklaşık % 75 oranında artmıştır. Bu zaman diliminde 1.5 milyon nüfus köylerden şehirlere göç etmiştir. Göçün üçte birden fazlası 4 büyük şehre olmuştur. 1927 yılında nüfusun % 82'si kırsal kesimde yaşamaktaydı. 1970'li yılların başına kadar kırsal kesimdeki nüfus şehir nüfusundan fazlayken 1980'lerden sonra durum tersine dönmüştür.

Gelir dağılımından en olumsuz

etkilenen tarım sektörüne ve hayvancılığa verilen desteğin hemen hemen tümüyle kaldırılmasıyla birlikte, köylerden şehirlere yaşanan büyük göç dolayısıyla şehirlerde de büyük sorunlar yaşanmaya başlanmıştır.

Haberleşme ve ulaşım olanaklarının artışı göç olayını hızlandırıcı bir etki yapmıştır. Göç her şehre eşit oranda dağılmamıştır. Göçün özellikle İstanbul, Ankara, Adana ve İzmir gibi büyük şehirlere olmasının altında yatan faktör, sanayi tesislerinin, kamu kurumlarının, ticaret ve diğer iş bulma imkanlarının, bu şehirlerin çevresinde kurulmuş olması ve yoğunlaşmasından dolayıdır. Bu şehirlerdeki yerel yöneticiler bu nüfusu istihdam edecek yeterli yapılarla ve barındıracak olanaklara sahip olmadıkları için, şehirleşme süreci çarpık olmakta, sosyolojik ve ekonomik sorunlar gündeme gelmektedir.

Köyden şehre göçe neden olan diğer faktörler şöyle sıralanabilir: Kan davası, terör ve güvenlik, köyün iticiliği, şehrin çekiciliği, işsizlik, gelir farklılıkları, iyi eğitim, iş bulma ümidi, daha yüksek hayat standardı, ulaşım imkanları ve sağlık imkanları. Gelişmiş ülkelerde göç hareketliliği % 15'i geçmezken Türkiye'de % 25'e yakındır... Sönmez (1997). Şehirlerde doğal nüfus artışının köylere oranla çok düşük olmasına karşılık, şehir nüfusundaki

büyüme göçlerin yoğunluğunu ve şiddetini göstermektedir.

Türkiye'nin şehir toplumu, dolaşısıyla sanayi toplumu olduğu söylenemez. Sanayi toplumu, işgücünün sektörel dağılımında sanayi sektörü ve hizmetler sektöründe istihdam edilenlerin tarım sektöründeki işgücü oranından fazlalığını içerir. 1991 yılı verilerine göre ABD'de tarım sektöründe % 2, sanayi sektöründe % 29, hizmetler sektöründe % 69 oranında işgücü bulunmaktadır. Türkiye'de ise 1994 yılı verilerine göre bu oranlar sırasıyla % 47, % 22 ve % 31'dir. Türkiye'nin üye olmaya çalıştığı AB ülkelerinde ise tarımda çalışan aktif nüfus, toplam aktif nüfusun % 8.3'üdür... Zeren (1992). Bu oran yüksek gelirli ülkelerde % 6 iken orta gelirli ülkelerde de % 32'dir... Tisk (1998).

Sanayileşmesini tamamlayamayan şehirlere köyden gelen göçün yarattığı bir diğer sorun gecekondulaşmadır. 18. yy'ın sonunda ve 19. yy'ın başlangıcında batı Avrupa'da gerçekleşen sanayileşme sürecinin sonucu olarak ortaya çıkan gecekondulaşma olgusu, yapı, malzeme ve toprağa ilişkin kamu düzenleme ve standartlarına bütünüyle ya da önemli oranda aykırı bir biçimde genellikle doğrudan kullanıcılara şehir alanlarında üretilen konut türüdür.

Gecekonduların seyri Türkiye'nin sosyal değişiminin birebir resmi gibidir. Gecekondulaşma bir konut sorunu olmaktan çıkarak, zamanla beraberinde sosyal ve ekonomik sorunları getiren bir olgu haline gelmiştir. Yeterli altyapı, sağlık, eğitim hizmetleri aksamakta, köylünün değerleri şehir kültürü ile çatışmakta "yarı-şehirli, yarı-köylü" bir kültür peydahlanıp "şehirler köyleşmekte"dir.

Türkiye'de merkezi ve yerel yönetimler gecekondulaşmayı özendirmişlerdir. 27 Mart belediye seçimlerinde diğer dönemlere oranla daha fazla gecekondu yapılmıştır. 1984-1994 yılları arasında Boğaziçi'nde 3000 adet kaçak yapı yapılmıştır... Yılmaz (1998). Gerçek rakam ise 10 bin adet kaçak yapı dolayındadır. 1984 af yasası ile dört kata kadar yasal izin getirilerek yeni rant kapısı açılmıştır; gecekondu bölgelerinin apartmanlaşma süreci, 1988 yılında gecekondu sayısı 2 milyon, buralara oturan nüfus ise

10 milyondur. Ankara nüfusunun % 70'i, İstanbul nüfusunun % 60'ı, İzmir ve Adana nüfusunun % 50'si, Samsun nüfusunun % 40'ı, Bursa ve Diyarbakır nüfusunun % 30'u gecekonduya yaşamaktaydı. İstanbul'un % 33, Ankara'nın % 30, İzmir'in % 12, Adana'nın % 5, Bursa'nın % 4 ve öteki illerin (62 il) % 16'sı gecekonduya yaşamaktadır... Tufan (1993).

Bir diğer çalışmaya göre Türkiye'deki gecekondu sayısı ve nüfusunun seyri Tablo 3'de görüldüğü gibidir. Gecekonduyun şehirle bütünleşmede bir "tampon mekanizması" görevi üstlendiğini ve bu anlamda olumlu bir işlev gördüğünü ileri sürenlerde vardır... Bayhan (1996).

Gecekondulaşmanın önüne geçmenin ilk şartı muhakkak ki göçün önüne geçmek ve göçmeye sebebiyet veren olay ve olguları ortadan kaldırmaktır. Fakat şu aşamada ilk yapılması gereken şey buraları bir oy deposu olarak görmemek ve

Tablo 3
Türkiye'deki Gecekondu Sayısı ve Nüfusunun Seyri

Yıllar	Gecekondu Sayısı	Gecekondu Nüfusu	Gecekondu Nüfusunun Kentsel Nüfusa Oranı (%)
1955	50.000	250.000	4.7
1960	240.00	1.200.000	16.4
1965	430.000	2.150.000	22.9
1970	600.000	3.000.000	23.6
1980	1.150.000	5.750.000	26.1
1990	1.750.000	8.750.000	33.9
1995	2.000.000	10.000.000	35.0

Kaynak: Kongar, (1999)

kaçak yapılaşmayı önlemek olmalıdır. Ayrıca gecekonduların islah çalışmaları yapılması, göç edenler için yeniden yerleşme planları hazırlanması, konut arzının kooperatifler yoluyla düzenlenmesi ilk akla gelebilecek alınması gereken önlemlerdir.

IV

Kayıtdışı istihdam, işverenin, çalıştırdığı işçilerle ilgili kanuni yükümlülüklerinden kurtulmak veya bu yükümlülüklerini azaltmak için söz konusu işçileri, ya hiç kayıtlarında göstermemesi, ya da işçilerle ilgili kanuni yükümlülüklerle konu olabilecek bilgileri gerçekten daha düşük bir şekilde kayıtlarında göstermesidir. AB komisyon raporlarına göre kayıtdışı istihdamın nedenleri, her şeyden önce, küçük girişimcilere uygulanan vergileme ve sosyal güvenlik sisteminde bulunacaktır. İkincisi, emek piyasası örgütlerinin yetersizliğidir... De Grazia (1982).

1990'lı yılların sonunda 228 milyondan daha fazla yeni işyerlerine ihtiyaç duyulacağını hesaplanması... Özsoylu (1995)... bir yana, ekonomik gelişme ve sanayileşme hızının yetersizliği nedeniyle sanayi ve hizmetler sektöründe istihdam imkanlarının sınırlı oluşu, bu değişim karşısında işgücünü kayıtdışı ekonomi içinde imkan aramaya itmektedir. Şehirleşen işgücü, şehirlerde-

ki açık işsizliği artırmadan, kendi istihdam imkanlarını kendileri yaratmaktadır. Sonuçta istihdam imkanlarının yetersizliği ekonomik ve sosyal nedenlere bağlı olarak kayıtlı istihdamın yanında kayıtdışı istihdamında gelişmesine neden olmuştur.

İşçi, işveren ve devlet için farklı etkiler taşıyan kayıtdışı istihdamın gündeme gelmesi, gelişmekte olan ülkelerde şehir nüfusunun benzeri görülmemiş bir oranda artışıyla başlamıştır. Hızlı nüfus artışı, şehirlerdeki doğal nüfus artışının yanında, kırsal alanlardan şehirlere gelen göçün bir sonucudur. Modern sanayi ve hizmet istihdamı artan işgücü karşısında çaresiz kalmıştır. Bundan sonra şehirlere yığılan işsiz kitlesi kendi istihdamlarını oluşturmaya başlamışlardır. Bu faaliyetler çalışma ve gelir sağlama bakımından yetersiz ve sağlıksızdır.

1950'lerde ağü'lerde sanayi ve tarım sektörlerinde iş bulamayan yoksulların hayatta kalma stratejisi olarak sarıldıkları marjinal sektör faaliyetleri⁽²⁾ bir başka kayıtdışılık olup, 1970'lerde istihdam ve büyümeyi olumlu olarak etkileyen bir araç olmuşlardır. Gecekondularda oturup, marjinal sektörde çalışarak gelir elde eden insanların eğitim,

2- Örgütlenmemiş, devamlılık göstermeyen, sürekli ve düzenli gelir sağlamayan işlerdir. Örneğin, ayakkabı boyacılığı, işportacılık vb. gibi.

beslenme, sağlık, konut sorunlarına çözüm getirilememiştir.

Köyden şehre tek yönlü göç, tarım dışı sektörlerin istihdam genişlemesi kapasitesine bağlıdır. Eğer istihdam, gelen göçü masdebilecek büyüklükte ise sorun yaşanmayacaktır. Şayet ekonominin talep ettiğiinden daha fazla göç gelirse, sanayi ve hizmetler sektörü bu yığınları absorbe edecek ölçüde gelişme düzeyine sahip olmadığından, kırsal bölgelerde gizli olarak görülen işsizlik şehirlerde açık işsizliğe dönüşecektir... Oktar (1989). İşsizlik endişesi insanların yaşayışını değiştirmekte, iş arayıp bulamayanlar asgari ücretten daha aşağı ücretlerde kayıtdışı çalışmaya mecbur olmaktadırlar.

Bireye işsiz kaldığı dönemde işsizlik sigortası veya işçi yardımı ile asgari bir gelir güvencesinin sağlanmadığı bir toplumda "işsiz kalmak bir lükstür" . Birey bulunduğu işin niteliğine, sağlayacağı gelirin ya da alacağı ücretin düzeyine bakmaksızın çıkış aramak zorundadır, ki bu yolda kayıtdışı istihdamdır. Ayrıca belirli bir yaşam seviyesini tutturabilmeleri için, kayıtlı ekonomi içinde istihdam edilenlerin de yüksek enflasyon karşısında reel gelirlerini koruma çabası, kişileri kayıtdışı ek iş yapmaya yöneltmektedir. Çünkü kayıtdışı istihdam ile uğraşanlar işgücü kesiminin en düşük gelir grubunda yer almaktadır.

Sendikaların aşırı ücret talepleri ve istihdam vergilerinin yüksekliği işgücü maliyetini artırdığından, işsizliğin yüksek olduğu ayrıca sosyal sigorta sistemlerinin iyi ya da tatminkar çalışmadığı ortamlarda kayıtdışı istihdam artacaktır. İşgücü sahipleri için kayıtdışı istihdamın nedeni "gelirini artırmak" güdüsü böylece kâr oranlarını yükseltmek gayretidir. Yine hukuki zorunluluklardan kurtulunacaktır ki, bu da işverenin arzu ettiği bir şeydir. Kayıtdışı istihdamın varlığı göçün devamlılığını sağlamaktadır. Gecekondu alanlarının büyümesi ile kayıtdışı istihdamın büyümesi arasında bir bağ vardır. Göçün hızlı, sanayileşmenin ise yavaş gelişmesi sonucu, çevre işlerde çalışan "sahte-şehirli" ortaya çıkmıştır.

Tarım sektörünün görevi artık ekonominin tarım dışı sektörlerine insan temin etmek değil, fakat bu kişileri ekonominin kendilerine ihtiyaç duyacağı günlere kadar barındırmak olmaktadır. Tarım giderek barındırma maliyetlerine katlanamamakta, nüfus kitlesini tarım dışına itmektedir. Böylece köylerden yığınlar halinde göçlerin başlaması, problemlerin şehirlere taşınması sonucunu doğurmuştur... Baştaymaz (1985).

Türkiye'de sanayileşmeye dayanmayan şehirleşme, köyden şehre göç eden kitlelerin kayıtdışı sektör ve marjinal sektörde istihdamını

artırmıştır. Türkiye gibi ülkelerde daha çok köyden gelenlerin oluştuğu kayıtdışı ekonomik yapılar ve gecekondu tarafından sembolleşen mekansal yapılar, büyük şehirlerin yapısal bir özelliği ve parçası olarak kalmışlardır.

1980 yılından sonra köyden şehire göçü hızlandıran ana etmen, şehrin içgücü talebi daveti değildir. Kırsal kesim nüfusu itiyor, şehirlere sürüyor. Burada köylerin ekonomik ve güvenlik ortamları belirleyici rol oynamaktadır. Köylerin ana geçim kaynağı tarım çöküş halindedir. Özellikle Doğu ve Güneydoğu'da yaşananları da dikkate almak gerekir. Ancak, şehirlerde de, göçmen nüfusu emebilecek sanayide bir gelişme trendi yaşanmadı. Bu durumda, göçmen nüfusu şehrin sanayi dışındaki sektörlerde iş arama zorunluluğunu getirdi. Çünkü, Türki-

ye'de sermaye birikimi, potansiyel işgücünü massetme hızına hiçbir zaman erişememiştir... Özsoylu (1995).

Mevcut istatistiklere göre, Türkiye'de sosyal güvenlik kuruluşlarına kayıtlı olanların toplam istihdam içindeki payı % 53.1'dir. % 46.9 ise kayıtsız çalışanlardır. Kayıtdışı çalışanların % 70'i tarım, % 21.6'sı hizmetler ve % 8.2'si sanayi sektöründe istihdam edilmektedir... Schulze (1997).

Türkiye'de 1995 yılı toplam nüfusunun 62.171.000 olduğu bunun % 61'inin (37.853.969) şehirlerde yaşadığı, şehirlerdeki işsizlik oranının % 17 (kırsal alanlarda % 4.4) olduğu gözönüne alınarak ve işsizlik sigortasının olmadığı, geçim şartlarının zor olduğu Türkiye'de çok sayıda kişinin gelir getirici bir faaliyette bulunmadan veya düşük gelir se-

Tablo 4
Kayıtdışı İstihdamın Sektörel Dağılımı

Sektörler	Kayıtdışı
Tekstil	1.000.000
İnşaat	937.000
Mobilya	720.000
Turizm	120.000
Diğer	1.823.000
Toplam	4.500.000

Kaynak: Türk, 1998

viyesi ile yaşayamayacağı gerçeğinden hareketle $37.853.969 \times \% 10.7 = 4.050.375$ kişinin kayıtdışı sektörde faaliyette bulunduğunu söylemek mümkündür... Karayılmazlar ve Kalça (1997). Yine yapılan bir araştırmaya göre, Türkiye'de kayıtdışı istihdamın boyutu 4.5 milyon kişi olup yukarıdaki sonucu destekler niteliktedir. Bu çalışmaya göre kayıtdışı istihdamın en yoğun olduğu sektörler sırasıyla tekstil, inşaat, mobilya, temizlik, turizm ve diğer sektörlerdir.

Kayıtdışı istihdamın ekonomiyeye toplam maliyetini, Tablo 5'te gözlemlemek mümkündür.

21. yy'a girerken artık hiçbir devletin, doğaldır ki Türkiye'nin de, görmemezlikten gelemeyeceği, genelde kayıtdışı ekonominin özeldi ise kayıtdışı istihdamın olumlu ve olumsuz getirileri sözkonusudur. Gelişmekte olan ülkelerde şehir nü-

fusunun öngörülemez büyüme trendi (1950'lerde 275 milyondan 2000'lerde tahmini 3.3 milyar), kırsal kesimin ve şehrin kayıtlı sektörünün ilave emek gücünü istihdamdaki başarısızlığı, kayıtdışı istihdamın büyüyen işsizlik probleminde deva olma rolü üzerine dikkatleri çekmektedir... Altuğ (1994). Özellikle sanayileşmesini tamamlamayan şehirlere göç eden yığınların masedilmemesi, bu yığınlar kayıtdışı istihdam çatısı altında hayatlarına devam etme imkanı sağlamaktadır. Dolayısıyla, kayıtdışı istihdamın büyümesi bir bakıma işsizliğin sosyal sorunlar yaratma potansiyelini azaltmaktadır. Bununla birlikte AGÜ'lerde kayıtdışı kesimin gelişmeye katkısı önemlidir. Yine kayıtdışı kesim AGÜ'lerde dar gelirli ucuz mal ve hizmet sunmakta ve şehir işgücünün önemli bir bölümünü istihdam etmektedir. Kayıtdışı istihdam önemli sayıda hane halkı

Tablo 5
Kayıtdışı İstihdamın Ekonomik Boyutu
(Trilyon Lira)

Yıllar	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Üretim	431	743	1.241	2526	5.059	10.540
Vergi Kaybı	26	44	74	151	304	632
Mal ve Hizmet Satışında vergi kaybı	32	56	93	188	379	790

için vazgeçilmez bir gelir kaynağıdır. Elde edilen gelirler ailelerin temel ihtiyaçlarını elde etmelerine ve hayat standartlarını devam ettirmeleri veya geliştirmelerine yardım eder.

Kayıtdışı istihdam rekabetçiliğin sürmesine ve üretimin esnek olmasına yardım etmektedir. İktisadi krizlerde kayıtdışı istihdam hoşnutsuzluk ve sosyal tansiyonlar için bir güven kapısı olup, yüzlerce aileye ek gelir ve iş sağlamaktadır. Böylece kayıtlı kesimde üretilen mallarda talep oluşturulmaktadır.

Kayıtdışı istihdamın bu olumlu yönleri, neden olduğu olumsuzlukları görmeye ve bu problemler için çare üretmeye engel olmamalıdır. Kayıtdışı istihdam edilenler sosyal güvenlikten mahrum bırakılmaktadırlar. Sosyal ve ekonomik riskler karşısında hiçbir güvenceleri olmamaktadır. Her zaman işten atılma korkusu yaşamaktadır. Yani iş güvenceleri de yoktur. Düşük ücretle ve sağlıksız çalışma koşullarında sendikasıız emeğin büyümesine yol açmakta, örgütlü emeğin kazanımları tehlikeye düşmektedir. Böylece çalışanların politik gücü de azalmaktadır.

İşletmelerinde kayıtdışı işçi istihdam edenler, vergi ve SSK prim ödemesi yapmadıklarından kayıtlı çalışanlara karşı haksız kazanç elde etmekte, dolayısıyla kayıtlı çalışanlar cezalandırılmakta, vergi adaleti

zedelenmektedir. Devletin vergi kaybına uğraması nedeniyle, Türkiye'de kayıtdışı istihdam edilen işçilerin asgari ücretten sigortalanmaları durumunda, SSK yılda 690 trilyon liralık bir kazanç elde edecektir... Yılmaz (1998)... ki bu rakam SSK'nın 1998 yılı açığını kapatacağı gibi, kurumu kâra da geçirebilecektir.

İstihdam, ücret, emeklilik ve çalışma yaşamına ilişkin düzenlemelerin ve politikaların kayıtdışı istihdam gerçeğinin yok sayılarak tasarlanması, bu çabaların daha uygulamaya geçmeden başarı şansını ortadan kaldıracaktır.

V

Kalkınma, sanayi ile tarım arasında bir tercih meselesi olmayıp, kaynakların ve insan unsurunun en rasyonel bir şekilde toplumun faydasına sunulması meselesidir. Sorun bir tercih olmaktan çok bir denge sorunu olmakta ve dolayısıyla ekonomik kalkınma, sını ve tarımsal gelişmenin birlikte gerçekleştirilmesine bağlı kalmaktadır.

İnsan yerleşimleri ve istihdamı sorununun şehirlerde çözümü için özellikle kırsal kesimlerin sorunlarının çözülmesi gereklidir. Köylerde geçim imkanları yeniden yaratıldığı sürece bu göç devam edecek ve bu sorunlar her geçen gün daha da artacaktır.

Köyden şehre göç köylünün iradi olarak karar verdiği bir olay değil, doğrudan doğruya toplumsal ve ekonomik yapıdaki değişmelerin onu benimsemeye zorladığı bir davranışın sonucudur. Bir sorun mu yoksa bir çözüm mü olduğu tartışmalara açık olan ve göç sonucunda oluşan gecekondular sorununu çözmek, yıkmakla, aflu veya nüfusunu başka bir yere taşımakla değil, sorunun toplumsal ekonomik temellerine inmekle gerçekleşecektir. Gelir dağılımının düzeltilmesi, sanayileşme politikaları gibi önlemler gecekondular sorununu uzun vadede çözmeye yardımcı olacaktır.

Göçe dayalı şehirleşme Türkiye'deki olumsuzlukların temelinde yatan en önemli etmendir. Plansız şehirleşme çevre kirliliği, sağlıksız konutlar, arazi mafyası, su olanakları ve kanalizasyonların yetersizliği şehirlerde sorunları çoğaltmaktadır. Bu durum sadece Türkiye'nin sorunu değildir. Bunun kökeninde dengesiz kalkınma politikaları vardır.

Türkiye'de şehirleşme büyük şehirlerin daha çok büyümeleri şeklinde olmaktadır. Şehircilikte gerçek başarı belediyelerin büyük ölçüde yedek arsa sağlama yoluna girmelerine ve şehirlerin gelişmesini ucuz fiyatlarla elde ettikleri bu arsalarda gerçekleştirmelerine bağlıdır.

Toplumsal ve ekonomik yapıyı, sanayileşmeye dayanmayan ama işsizlikle beslenen bir şehirleşmenin

biçimlendirmesi sonucunda, yaşanmakta olan şehirleşme kırsalın yoksulluğunu şehirlere taşımakta, kırsal yoksulluğu şehirselleştirmeye dönüştürmektedir. Bu en açık biçimde büyük şehirlerin ikili yapısında (dualite) görülür. Yaşam ve kültür düzeyleri dünya görüşleri birbirinden ayrı bireylerden oluşan, heterojen ve bütünleşmemiş bir yapı, büyük şehirlere egemendir. Gecekondular bölgeleri, bu dengesiz yapının göstergesidir. İkili yapıyı gecekonduların, gecekonduyu ise gelir dağılımındaki dengesizliklerin doğurduğu bir gerçektir.

Sağlıklı bir şehirleşme sanayileşmeye dayanmak zorundadır. Şehirlerde sanayi kesiminin devamlı ve yeni istihdam imkanları yaratmadaki yavaşlığı aşırı şehirleşmenin bu merkezlerle sürüklediği kitleleri belli ölçülerde işsiz ya da gizli işsiz durumunda bırakmıştır. İş yaratılmasının ve istihdamın korunmasının bir bedeli olmasına rağmen, iş yaratılmasının bedeli daha ağır olabilir.

Ekonominin büyümesi ve sanayileşme, şehirleşmenin hızına ayak uyduramadığı için açık işsizlik oranları da artmıştır. Köyden şehre göçen gizli işsizler de eklenince ülkenin şehirleşmesi istihdam açısından sağlıklı olmaktan çıkmıştır. Bu durum, konut sorununun çözümünde, kamu hizmetlerinin sağlanmasında ve şehirleşmeyle birlikte hızlanan tüketim eğilimlerinin, ekonominin

kaldırabileceği ölçüler içinde tutulabilmesinde önemli darboğazlar yaratmıştır. Bütün bunların temelindeki neden, şehirleşmenin kendisinin çok çarpıklığıdır.

Türkiye'deki sanayileşme temeline dayanmayan şehirleşme "ne tarım kesiminden gelen işçiyi masedebilmiştir ne de tarımdaki işgücü potansiyelini" değerlendirebilecek bir ortam yaratabilmiştir. Şehirleşmeyi sağlıklı bir süreç durumuna getirmek, hızlı bir sanayileşmeyi gerçekleştirecek yatırım gücüne sahip olmakla sağlanır. Köylerle şehirler, şehirlerle büyük şehirler, az gelişmiş bölgelerle gelişmiş bölgeler arasındaki farklılık ve dengesiz gelişmeler, gelir dağılımındaki dengesizliğin dolaysız sonuçları olduğuna göre, şehirleşmeye sağlıklı bir biçim kazandırılması, sanayileşme yanında, bölgeler ve toplumsal sınıflar arasındaki gelir dağılımı dengesizliklerini giderici önlemlerin alınmasını gerekli kılar. Coğrafi bölgeler arasındaki dengesizlikler ülkede sanayileşmenin dağılışı biçimi ile yakından ilgilidir. Şehirleşmenin bölgeler arasındaki dengesizlikleri azaltıcı bir biçimde yurt düzeyine dağılması, iktisadi gelişmeyi hızlandıracak yatırım kaynaklarının dağıtılmasında görel bir denge sağlamayı zorunlu kılacaktır.

Çarpık kentleşme, gecekondular ve kayıtdışı istihdam olgusu bir sonuçtur. Ranta dayalı ekonomik dü-

zenin, bölgeler ve sınıflar arası gelir dengesizliğinin şehir mekanına yansımalarıdır. Önemli olan köyden şehre göçü gerektiren koşulları ortadan kaldırmaktır.

Nihai analizde, köyden şehre göç, sanayileşme temeline dayanmayan şehirleşme ve kayıtdışı istihdam, içinde yaşanılan toplumun şeklini kaçınılmaz şekilde etkilemeye devam edecektir.

VI- SONUÇ

Sanayileşmesini tamamlamamış ülkelerde, köyden şehre göçün önüne geçebilmek veya en azından azaltabilmek, gecekondular şehirleşmenin önüne geçebilmek, kayıtdışı istihdamı ortadan kaldırabilmek için bazı önlemler almak mümkündür. Toplumsal fatura daha da ağırlaşmadan, özellikle bürokrasi ve siyaset adamlarının, makam ve oy endişesinden uzak, ülke menfaatleri doğrultusunda kararlar alıp hayata geçirmeleri gerekmektedir.

- Ülkenin tarımsal temeli ileri bir altyapı ile donatılmalı, kırsal nüfusun kalabalık şehirlere göçünü yavaşlatıp, küçük kasabaların uzmanlaşmış özel beceri merkezleri olarak gelişmesi kolaylaştırılmalıdır.

- Köylü, göç etmeden önce yaşadığı yerde geçimini sağlayabilmesi için devlet tarafından desteklenmelidir. Bölge ölçeğinde planla-

malar yapılmalıdır. Kırsal sanayiler bir an önce uygulamaya sokulmalı ve bu doğrultuda kırsal alanlara yatırım yapacak girişimcilere rehberlik hizmeti verecek danışmanlık birimleri oluşturulmalıdır. Yine bu kapsamda, kırsal alana hizmet götüren birimler arasında eşgüdüm sağlayacak yeni bir yapılanmaya gidilmelidir.

– Köyle şehir arasındaki dengesizlik giderilmeli, ülke politikaları köy ve şehri kapsayacak biçimde geniş kapsamlı olmalıdır. Örneğin sanayileşme diğer şehirlere kaydırılırken, yöresel teknolojiler ile köylünün köyde istihdamını sağlamak mümkündür. Tarımda işgücü fazlası mevcutken işgücü tasarruf edici yatırımların artırılması tezatına gidilmemelidir.

– Köyler için bu tip iyileştirici çalışmalara girilişirken, şehirlere yönelik bazı uygulamalara da gidilmelidir. Master planları uygulayarak şehrin gelecek yıllarda ne kadar büyüyebileceği hesap edilmeli, altyapı ve sanayi yatırımları ona göre yapılmalıdır. Üretimi ve istihdamı artırıcı olumlu adımlar atılmalı, özel sektör bu anlamda teşvik edilmelidir.

– Şehir planlaması ve sağlıklı şehirleşme için yerel yönetimler, teknik uzmanların yanısıra sosyolog ve ekonomistlerin görev alması sağlanmalı, belediyeler görev ve gelirleri bakımından çağdaş bir yapıya kavuşturulmalıdır. Yerel yöne-

timlere daha fazla yetki ve sorumluluk verilip yerinden yönetim geliştirilmelidir.

– Vergi affı gibi gecekonduların çıkarılmamalı, fakat herkese yeterli ve ucuz konut ve barınma imkanı sağlanmalıdır. Konut kiralalarının denetlenmesi ve bu konuda belediyelere görev verilmesi sağlanmalıdır.

– Kayıtdışı istihdam gerçeği tam anlamıyla ortadan kaldırılamayacağına göre boyutlarını azaltmak ve iyileştirici tedbirler alma elzemdir. Özellikle kırsal kesim işgücünün şehirlerde yapabileceği işlere yönelik bilgilendirme faaliyetleri yapılmalıdır. Gelir dağılımı düzeltilmeli, cazibe merkezleri çoğaltılmalıdır. İşsizlik sigortasına geçiş çalışmalarına hayatiyet kazandırılmalıdır ki, her işçi işsizlik sigortasına hak kazanabilmek için girdiği işte sigortalı yapılmasını talep etsin.

– Sendikaların yüksek ücret talepleri dizginlenmeli, sendika üyeliği böylece cazip hale getirilmelidir. Yine üretken kesimler üzerindeki istihdam vergisi yüklerinin azaltılmasına yönelik bir vergi reformu yapılmalıdır. Sonuçta, bu konuda olumlu adımların atılması hükümet, işveren ve işçilerin konsensüsüne bağlıdır.

KAYNAKLAR

Altuğ, O. (1994), Kayıtdışı Ekonomi, Cem Matbaacılık, İstanbul.

Anonymous (1998), Küresel Yarışta Türkiye, TISK Yayını.

Anonymus (1994), "27 Mart Gecekondu İnşaat Rekoru Kırdı", Forum Dergisi, Eylül, s. 26-28.

Al, H. (1996), "Cumhuriyet Dönemi Belediyeciliğinin Tarihsel Gelişimi", Şehir ve Yerel Yönetimler 2, Ed. Vecdi Akyüz, Seyfettin Ünlü, İlke Yayınları, s. 21-57, İstanbul.

Aral N. (1996), "Nüfus Hareketleri, Kırsal Yaşam ve Şehirlerimiz", Küreselleşme, Yerellik, İnsan Yerleşimleri ve Yönetim Sempozyumu, Mecidiyeköy Kültür Merkezi, 15 Mayıs 1996, İstanbul.

Başkaya, F. (1997), Paradigmanın İflası, 6. B., Doz Yayınevi, İstanbul.

Baştaymaz, T. (1985), "Gelişmekte Olan Ülkelerde Ekonomik Yapının İstihdam Açısından Yeni Görünümleri: Düalist Yapı", Uludağ Üniv. İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt VI, Sayı 2, s. 107-112.

Bayhan, V. (1996), "Türkiye'de İç Göçler ve Anomik Kentleşme", Türkiye Günlüğü, Sayı 43, s. 84-94.

De Grazia, R. (1982), "Clandestine Employment. A Problem of Our Times", The Underground Economy in The United States and Abroad, Ed. Vito Tanzi, pp. 29-41, Heath and Company, 1982, ABD.

Ensari, S. (1997), "Son 20 Yılda Gelir Dağılımı", Forum Dergisi, Yıl 4, Sayı 4, s. 16-22.

Erdoğan, G. (1997), "Yoksulluğun Neresindeyiz", Forum Dergisi, Yıl 4, Sayı 4, s. 26-28.

Ertürk, H. (1995), Kent Ekonomisi, Ekin Kitabevi, Bursa.

Hinginar, F. (1997), Türkiye'de Konut Sorunu ve Finansal Çözümler, Finans Klüp (Dünya Gazetesi Özel Eki), Yıl 2, Sayı 13, s. 1.

Karayılmazlar, E. ve Kalça, A. (1997), "Kayıtdışı İstihdam", M.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, C: XIII, Sayı 1-2.

Keleş, R. (1993), Kent ve Siyaset Üzerine Yazılar (1975-1992). SU-LA-EMME, İstanbul.

Kongar, E. (1999), 21. Yüzyılda Tür-

kiye, 17. B, Remzi Kitabevi, İstanbul

Oktar, S. (1989), Sektörler Ekonomisi Ders Notları, İstanbul.

Özsoylu, A. F. (1995), "Enformel Sektör ve Politika Önerileri", İstihdam Dergisi, Sayı 18, s. 24-28.

Schulze, N. (1997), "Türkiye'de İşgücü Piyasası, İşsizlik ve İstihdam Politikaları", İktisat Dergisi, Sayı 364, s. 9-19.

Servet, Ö. (1996), "Gecekondu ve Refah", Pazar Postası, Sayı 137, s. 5.

Sezal, İ. (1992), Şehirleşme, Ağaç Yayıncılık, İstanbul.

Sönmez, M. (1997), "Nerede Doğduk, Nerede Yaşıyoruz", Forum Dergisi, Yıl 4, Sayı 6, s. 16-19.

Şahin, H. (1995), Türkiye Ekonomisi, 3. B. Ezgi Kitabevi, Bursa.

Tandoğan, A. (1998), Demografik Temel Kavramlar ve Türkiye Nüfusu, Lega Kitabevi, Trabzon.

Tesbi, M. A. (1992), Türk Tarımındaki Gelişmelerin Bir Değerlendirmesi, 3. İzmir İktisat Kongresi, s. 161-177, DPT Yayınları.

Tufan, M. (1993), "Kentlerin Köyleşmesi Yerine Köylerin Kentleşmesi", Kırsal Sanayi Sempozyumu, 6-8 Nisan 1993, DPT Yayınları, Ankara.

Tuna, Y. ve Ceritli, İ. (1997), "Kentsel Kalkınma Sürecinde Kent Ekonomisinin İşlevleri ve Sorunları", Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt 6, Sayı 4, s. 19-44.

Türk, E. (1998), "Tekstilde 1 Milyon Kayıtdışı İşçi Çalışıyor", Yeni Yüzyıl Gazetesi, 14 Eylül 1998, s. 15.

Yalçındağ, S. (1995), Yerel Yönetimler, Sorunlar, Çözümler, TÜSİAD Yayınları, İstanbul.

Yılmaz, M. (1998), "Kaçak İşçilerin SSK'ya Faturası 690 Trilyon", Finansal Forum Gazetesi, 5 Mayıs 1998, s. 3.

Zeren, Y. (1992), Türkiye'de Traktör, Biçerdöver ve Tarım İş Makinası İmalat Sanayininin Yapısal Durumu ve Yönelimi, 3. İzmir İktisat Kongresi, s. 191-207, DPT Yayınları.

EKONOMİK GÖSTERGELER DIŞ DÜNYA (HAZİRAN 1999)

Ülkeler	GSYİH*	Tüketici Fiyatları*	Ücretler Kazançlar*	İşsizlik Oranı (%) (En Son)	Dış Ticaret Dengesi** (Milyar \$) (Son 12 Ay)	Cari İşlem Dengesi** (Milyar \$) (Son 3 Ay)	Faiz Oranları (%)	
							Para Piyasası (Son 3 Aylık)	Kredi
A.B.D.	3.9	2.3	3.2	4.3	-267.8	-233.4	4.81	7.75
Almanya	2.0	0.7	2.7	11.3	75.8	-6.8	-	-
Avustralya	4.8	1.2	1.8	7.9	-6.3	-18.7	4.75	8.75
Avusturya	2.1	0.3	b d	4.4	-6.7	-3.7	-	-
Belçika	1.6	0.8	2.5	12.2	14.7	12.2	-	-
Danimarka	2.7	2.4	4.5	6.9	2.1	-1.3	3.05	5.75
Fransa	2.1	0.4	2.0	11.9	25.0	40.1	-	-
Hollanda	3.0	2.2	2.8	4.5	15.5	21.4	-	-
İngiltere	0.6	1.6	4.8	6.5	-38.9	2.5	5.22	6.25
İspanya	3.6	2.4	1.9	19.2	-25.7	3.3	-	-
İsveç	3.2	-0.1	1.6	6.6	17.2	4.5	2.90	3.77
İsviçre	1.2	0.6	0.5	4.2	-0.9	21.4	1.00	3.00
İtalya	0.9	1.5	1.6	12.0	27.4	28.0	-	-
Japonya	-2.8	-0.1	0.6	4.1	125.7	118.8	0.01	1.50
Kanada	2.6	1.7	1.3	8.4	15.2	-12.4	4.69	6.25
Euro-11	2.3	1.1	2.1	11.1	91.6	75.0	2.53	4.15

Açıklamalar: (b.d.) = Belli Değil. Kaynak: The Economist, 5 Haziran 1999.

(*) Yıllık Yüzde Değişim.

(**) Avustralya, Fransa, İngiltere, Japonya, A.B.D. ve Kanada için İthalat F.O.B., İhracat F.O.B.; Diğerleri için C.I.F / F.O.B.

1989-1998... EFES PİLSEN VE SANAT...

1989 Herbie Mann (Konser) Jose Feliciano (Konser) | **1990** Efes Pilsen Blues Festival I, Lezginka Halk Dansları Topluluğu (Gösteri) İstanbul Film Festivali (Çeşitli Sponsorluklar) | **1991** Efes Pilsen Blues Festival II, İstanbul Film Festivali (Çeşitli Sponsorluklar) | **1992** Efes Pilsen Blues Festival III, Olympia Brass Band (Konser) Evita (Müzikal) | **1993** Efes Pilsen Blues Festival IV, Gizli Oturum (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) İstanbul Film Festivali (Çeşitli Sponsorluklar) | **1994** Efes Pilsen Blues Festival V, İstanbul Annendir Çocuğum (Sinema Filmi) Antigone (Oyun, Yunus Emre Kültür Merkezi) Nikah Kaçığı (Oyun, Yunus Emre Kültür Merkezi) Swingle Singers (Konser), Kız Kulesi Aşıkları (Sinema Filmi) Çözümler (Sinema Filmi) İstanbul Film Festivali (Çeşitli Sponsorluklar) | **1995-1996** Efes Pilsen Blues Festival VI, Bir Kadının Anatomisi (Sinema Filmi) Yerçekimli Aşklar (Sinema Filmi) Aşk Üzerine Söylenmemiş Her Şey (Sinema Filmi) Noel Baba ve Karun Hazinesi (Sinema Filmi) Bir Erkeğin Anatomisi (Sinema Filmi) Bir Şehir, Bir İnsan (Sinema Filmi) Mektup (Sinema Filmi) Akrebin Yolculuğu (Sinema Filmi) Yoluma Giderken (Sinema Filmi) Glub Glub (Oyun, Yllana Komedi Grubu) Viktor Pikaizen-Ahmet Kanneçi (Konser) Seneye Bugün (Oyun, Tiyatro İstanbul) Nereye Kadar (Oyun, Tiyatro İstanbul) Çetin Ceviz (Oyun, Tiyatro İstanbul) Eskimeyen Oyun (Oyun, Tiyatro İstanbul) Aktör Kean (Oyun, Tiyatro İstanbul) Avusturya-Macaristan Haydn Orkestrası/İdil Biret (Konser) Çöplük (Oyun, Tiyatro Stüdyosu) Matmazel Julie (Oyun, TOBAV) Hadi Oldürsene Canikom (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Olmayan Kadın (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Yeşil Papağan Ltd. (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Bina (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) İlk Kadın (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Gitgel Dolap (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Maymun Davası (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) IV. Murat (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Kıyamet Sularında (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Kamyon (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) İçerdekiler (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Giydirici (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Abdülcanbaz (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Kardeş Sofrası (Oyun, AST) Bir Ceza Avukatının Anıları (Oyun, AST) Histeri (Oyun, Tiyatro Stüdyosu) İnadına Yaşamak (Oyun, AST) | **1996-1997** Efes Pilsen Blues Festival VII, Otobüs (Oyun, AST) Oscar (Oyun, Tiyatrokare) Şaka Şaka (Oyun, Ali Poyrazoğlu Tiyatrosu) Kadınlardan Konuşalım (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) 8 Kadın (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Babaannem Yüz Yaşında (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Orkestra (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Küheylan (Oyun, Hadi Çaman Yeditepe Oyuncuları) Kadı (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu) Yeni Baştan (Oyun, Tiyatro İstanbul) Hizmetçiler (Oyun, Tiyatro Oyunevi) Nihavend Mucize (Sinema Filmi) | **1997-1998** Efes Pilsen Blues Festival VIII, Akrep (Oyun, AST) Sanat (Oyun, Tiyatro İstanbul) Eski Çamlar Bardak Oldu (Oyun, Ali Poyrazoğlu Tiyatrosu) Tosca (Opera, Devlet Opera ve Balesi) Yosma (Oyun, Dostlar Tiyatrosu) Söyleyeceklerim Var (Oyun, Gülriz Surun Tiyatrosu) Sen Benü Sevmiyorsun (Oyun, Yeditepe Oyuncuları) Karşık Pizza (Sinema Filmi) Avcı (Sinema Filmi) Antigone (Oyun, Tiyatro Oyunevi) Allahaismarladık Cumhuriyet (Sadri Aışık Tiyatrosu) Küçük Bir İş için Yaş Bir Soytan Aranyor (Oyun, İstanbul Devlet Tiyatrosu)

Güçlerimizi birleştirdik...

Sigorta sektörünün kendi alanlarında lider iki büyük gücü...

...birleştirdik ve AXA OYAK olarak güçlü bir şirket olarak yepyeni bir başlangıca başladık.

AXA OYAK